

Wat doe ik hier?

Alpha - Prisons & levensvragen

HOE IN DETENTIE DE VRAGEN LEVEN

Auteur: KEES DE BRUIJN
STUDENT GODSDienst Pastoraal Werk

OPDRACHTGEVER: MARTIN VAN HEMERT
JUSTITIEPREDIKANT JUSTITIEEL COMPLEX ZAA NSTAD

BEGELEIDER: HANNEKE DE PATER – BAKKER
DOCENT CHRISTELIJKE HOGESCHOOL EDE

1 OKTOBER 2018

DE WEG KWIJT, DAARVAN HEB
IK NU HEEL VEEL SPIJT.
X X X X X
HEB EEN TIJD GELEDEN,
HEEL VEEL GELEDEN.
DAAROM BEN IK DIE VOLLE BANK INGELOPEN,
MET EEN VOLLE BUIDEL WEER UITGELOPEN.
IN DIE TIJD ZAG IK DOOR DE BOMEN HET BOS NIET MEER,
MAAR ER WAS OOK TOTAAL GEEN VERWEER.
NA DIT GEBEUREN BEGON HET TE KNAGEN,
KRIJGEN DIE MENSEN DIE AANWEZIG WAREN,
NOG WEL ETEN DOOR HUN MAGEN.
DRIE MAANDEN LATER WERD IK GEARRESTEERD,
HET DEED MIJ GOED, WAS TOTAAL NIET GEFRUSTREERD.
MOCHT GEEN CONTACT MEER MET DE SLACHTOFFERS,
TWEDE JAAR LATER HOORDE IK, HET WAREN GEEN OFFERS.
HET DEED ME GOED DIT TE HOREN,
BEN IK MIJ LATER HIERDOOR NIET VERLOREN.
DOE NU MIJN BEST AAN MIJZELF TE WERKEN,
MERK WEL DAT IK NOG HEEL VEEL MOET VERWERKEN.
HET LEVEN IS GEEN SPEL,
ZAG HET VROEGER ZO WEL.
WEET NIET HOE IK NOG MOET HERSTELLEN,
KAN IEMAND MIJ DIT VERTELLEN?
BEN ZELF ZWAAR TEKORT GEKOMEN,
HEB OOK NU GEEN DROMEN.
HECHT GEEN WAARDEN AAN MIJN LEVEN,
KAN ALSTUBLIEFT IEMAND MIJ DIE GEVEN?

(Uit: Woorden van Herstel, gedichten vanuit detentie, 2016)

Samenvatting

De Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) van Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) besteedt veel aandacht aan levensvragen van gedetineerden. Dat gebeurt via kerkdiensten, (persoonlijke) gesprekken en in het gebruik van een instrument als de cursus Alpha – Prisons. In de praktijk blijkt dat gedetineerden nog veel met vragen komen, ook na een Alpha – Prisons. Daaruit is de onderzoeksvraag ontstaan in hoeverre Alpha – Prisons adequaat inspeelt op de vragen die leven bij gedetineerden.

Gedetineerden komen na een bepaalde crisissituatie terecht in de totaal andere omgeving van detentie. Velen vragen zich af wat God hiermee dan te zeggen heeft. Hun stukje persoonlijke levensverhaal heeft immers een drastisch andere wending gekregen. In deze fase ontvangen zij de nodige begeleiding van geestelijke verzorgers of pastores. Die willen helpen om oude verbindingen te herstellen of juist nieuwe verbindingen te maken. Alpha – Prisons wil in dit proces laten ontdekken wat het christelijk geloof inhoudt en met deelnemers op zoek gaan naar de antwoorden op hun levensvragen.

De levensvragen in detentie maken deel uit van een iteratief proces. Een gedetineerde is blij dat hij ongedwongen zijn verhaal en zijn specifieke vragen kwijt mag; zowel bij een Geestelijk Verzorger als bij een Alpha – Prisons vrijwilliger. De gedetineerde lijkt in diens specifieke omstandigheden stapje voor stapje tot nieuwe inzichten te komen over zichzelf, God en zijn naasten.

Dit onderzoek leert dat er een bevrijdende relatie is tussen Alpha – Prisons en levensvragen. Het toont daarmee aan dat er geen hoge spanning hoeft te zijn tussen de protestantse Geestelijke Verzorging en de cursus Alpha – Prisons. De geestelijk verzorger verwacht een adequate behandeling van levensvragen, maar de cursusleider wil vooral het hart van de gedetineerde raken vanuit de ‘christen community’. De deelnemer zit ertussen als een soort condensator met voldoende weerstand waarin alles samenkomt en die is daar positief onder.

Alle partijen hebben wel voor een goede ‘geleiding’ te zorgen. Uit de gesprekken met de doelgroep blijkt dat hun levensvragen veelal anders zijn dan die Alpha – Prisons beoogt te behandelen. Dit duidt erop dat er in relatie tot het ‘levensvraag-en-antwoord-proces’ van gedetineerden zeker verbeteringen mogelijk zijn. De geestelijk verzorger kan minder betrokken worden in de uitvoering en mag extra investeren in het voortraject met de begeleidende vrijwilligers en een persoonlijke evaluatie met de deelnemer achteraf. Alpha – Prisons begeleiders kunnen het aanbod beter afstemmen op de behoefte, daarbij geholpen door een introductiegesprek over de levensvragen van de deelnemers.

Uit deze aanbevelingen blijkt dat zowel de deelnemers, de geestelijk verzorgers als de cursusleiders een eigen verantwoordelijkheid hebben te nemen. Het coördinatie team van Alpha Nederland kan de voortrekkersrol op zich nemen en de inhoud en begeleiding van Alpha – Prisons beter af doen stemmen op de vragen zoals die leven in detentie. Een vervolg onderzoek zou zich kunnen richten op het ontwikkelen van een model voor een introductiegesprek en een evaluatief meetinstrument om ook in de toekomst kwaliteit te borgen.

Inhoud

HOE IN DETENTIE DE VRAGEN LEVEN	1
Samenvatting	3
Inleiding & leeswijzer	7
1 Methodeparagraaf	8
1.1 Probleemstelling.....	8
1.2 Empirische opzet & fasering.....	8
1.3 Aanpak	9
1.4 Uitvoering.....	10
1.5 Conclusie hoofdstuk 1	11
2 Wat betekent detentie?	11
2.1 Omstandigheden.....	11
2.2 Inwerkende factoren	11
2.3 Effecten	12
2.4 Conclusie hoofdstuk 2	12
3 Justitiepastoraat.....	12
3.1 Het eigene van justitiepastoraat	13
3.2 Beleidsuitgangspunten	13
3.3 De pastor en gedetineerde.....	14
3.4 Pastoraal werk.....	15
3.5 Conclusie hoofdstuk 3	16
4 Levensvragen; wat zijn dat?	16
4.1 Inleiding.....	16
4.2 Levensvragen vanuit de Bijbel.....	17
4.3 Algemeen gedachtegoed.....	18
4.4 Een blik op levensvragen in detentie.....	19
4.5 Herkenning van geloofs- en levensvragen.....	20
4.6 Conclusie hoofdstuk 4	21
5 Alpha – Prisons.....	22
5.1 Inleiding.....	22
5.2 Missie en doelgroep	22
5.3 Inhoud, vorm en levensvragen.....	23
5.4 Conclusie hoofdstuk 5	24
5.5 De verkenning tot nu toe.....	24

Detentie.....	25
Justitiepastoraat.....	25
Definiëring Levensvragen	25
Alpha – Prisons	25
Voorlopige conclusie	25
6 Gesprekken met GV-ers.....	25
6.1 Inleiding.....	26
6.2 Nut en noodzaak als GV - instrument.....	26
6.3 Reflectie en verbeterpunten	28
6.4 Conclusie hoofdstuk 6	28
7 Gesprekken met (oud) deelnemers.....	29
7.1 Inleiding.....	29
7.2 Detentie periode	30
7.3 Ervaringen Alpha – Prisons.....	31
7.4 Tips ter verbetering.....	33
7.5 Conclusie hoofdstuk 7	34
8 Gesprekken met cursus begeleiders.....	35
8.1 Inleiding.....	35
8.2 Nut en noodzaak als GV – Instrument.....	35
8.3 Reflectie en verbeterpunten	38
8.4 Conclusie hoofdstuk 8	39
9 Conclusie	40
9.1 Uit de voorverkenning.....	40
9.2 Uit de praktijk.....	41
9.3 De onderzoeksvragen beantwoord	41
9.4 Andere aandachtspunten.....	43
9.5 Tenslotte	44
10 Aanbevelingen voor een efficiënte Alpha – Prisons	45
10.1 Om mee te nemen voor de opdrachtgever	45
10.2 Om mee te nemen voor Alpha - Prisons.....	46
Nawoord	46
Bibliografie	47

Afzonderlijke Bijlagen

- A. Interview opzet (oud) deelnemers Alpha - Prisons**
- B. Interview opzet GV-ers & cursus begeleiders Alpha - Prisons**
- C. Issues & (levens)vragen vanuit gespreksgroepen**
- D. Gespreksverslag Geestelijke Verzorging – PI Dordrecht**
- E. Gespreksverslag Geestelijke Verzorging – PI de IJssel**
- F. Gespreksverslag Deelnemer 1 - PI Dordrecht**
- G. Gespreksverslag Deelnemer 2 - PI Dordrecht**
- H. Gespreksverslag Deelnemer 3 - PI Dordrecht**
- I. Gespreksverslag Deelnemer 4 - PI Dordrecht**
- J. Gespreksverslag Deelnemer 5 - PI de IJssel**
- K. Gespreksverslag Deelnemer 6 - PI de IJssel**
- L. Gespreksverslag Deelnemer 7 - PI de IJssel**
- M. Gespreksverslag Cursus Begeleider Alpha – Prisons – PI Dordrecht**
- N. Gespreksverslag Cursus Begeleider Alpha – Prisons – JC Zaanstad**
- O. Gespreksverslag Cursus Begeleider Alpha – Vrijwilliger PI de IJssel**
- P. Project Atlas ti**
- Q. Quotaties & codes**

Inleiding & leeswijzer

Voor u ligt het resultaat van een verkenning naar de mogelijke relatie tussen de belangrijkste levensvragen van gedetineerden en het aanbod van Alpha - Prisons. Tijdens mijn praktijkstage in 2017 leefde de veronderstelling dat de cursus Alpha – Prisons niet goed aansluit op de specifieke vragen die leven bij gedetineerden. Vragen als: “Hoe kan God mij nu vergeven?” of “Waarom is er zoveel geweld in deze wereld?” bleven ook na de cursus nog opkomen. Deze veronderstelling werd later gedeeld door diverse pastores uit de regio. Om na te gaan of hun beeld klopt met de beleving van gedetineerden, is in opdracht van een justitiepredikant in 2018 deze nadere verkenning uitgevoerd.

In de afgelopen jaren zijn er nauwelijks onderzoeken geweest naar Alpha – Prisons en levensvragen of naar levensvragen in relatie tot detentie. Binnen het werkveld van justitie worden wel andere terreinen en thema's onderzocht waarbij ook geestelijke verzorging aan de orde komt. Denk aan - veelal kwantitatief – onderzoek naar het leefklimaat in justitiële inrichtingen. De Leidse hoogleraar W. Verboom verdiepte zich enkele jaren in de methodieken van missionaire cursussen waaronder de Alpha-cursus. Hij doet daarbij serieus te nemen suggesties. Alpha – Prisons vindt daarentegen niet plaats in de context van een christelijke gemeente, maar in een Penitentiare Inrichting (PI). Deze verkenning richt zich juist op die laatste context.

Het eerstvolgende hoofdstuk betreft een methode paragraaf om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen. In de hoofdstukken daarna ga ik achtereenvolgens in op de context van de PI (hoofdstuk 2) en de praktijk van het Justitiepastoraat (hoofdstuk 3). Tijdens vele contacten met gedetineerden gedurende mijn praktijkstage hoorde ik al een diversiteit aan hun geloofs- en levensvragen. Voor de beeldvorming heb ik een flink aantal specifieke vragen en issues uit stageverslagen verzameld (bijlage C). Om meer inzicht te krijgen op het begrip ‘levensvragen’ heb ik ook een theoretische verkenning verricht (hoofdstuk 4). Voor deze verkenning heb ik me vooral beperkt tot literatuur die me is aangereikt vanuit de opdrachtgever en mijn opleiding. Daarbij betrek ik ook het materiaal van Alpha – Prisons, om te bezien hoe zij omgaan met de levensvragen van deelnemers of hoe die aan de orde komen (hoofdstuk 5).

Met deze achtergrond informatie , maak ik de stap naar de detentiepraktijk van de PI Dordrecht en de PI de IJssel in 2018. Er zijn diepte-interviews uitgevoerd met zowel geestelijk verzorgers, (oud-)deelnemers van Alpha – Prisons, vrijwilligers die als begeleider van de cursus actief zijn en een coördinatrice van Alpha Nederland. Na kwalitatieve analyse van deze interviews, worden in deze scriptie de resultaten per doelgroep gepresenteerd met enkele relevante uitspraken (hoofdstuk 6 t/m 8). De interview modellen en getranscribeerde gesprekken zijn als bijlagen toegevoegd.

Met dit empirisch onderzoek heb ik de situatie in de praktijk willen verkennen, doordenken, in context beschrijven en zo mogelijk verbeteringen aan te reiken. Met deze bevindingen geef ik dan mijn conclusie en beantwoording van de onderzoeksvragen (hoofdstuk 9). Het laatste hoofdstuk bevat aanbevelingen voor de praktijk (hoofdstuk 10). In verband met de leesbaarheid worden de termen Alpha – Prisons of cursus, pastor(es) of justitiepredikant, begeleider of vrijwilliger ook door elkaar gebruikt; zowel vrouw als man wordt bedoeld. De geïnterviewde gedetineerden en (oud)deelnemers betroffen alleen mannen.

1 Methodeparagraaf

Dit hoofdstuk schetst de methode van onderzoek die is toegepast. De probleemstelling, vraagstelling, opzet, aanpak en uitvoeringsaspecten komen aan bod. Doel van deze paragraaf is om weer te geven hoe het onderzoek is opgebouwd en wat de belangrijkste stappen zijn om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen.

1.1 Probleemstelling

Het afstudeeronderzoek wil een verkenning uitvoeren naar de mogelijke relatie tussen de belangrijkste levensvragen van gedetineerden en het aanbod van de cursus Alpha – Prisons. De verwachting is dat de uitkomst en ervaringen inzichten op leveren, die leiden tot een heroriëntatie of betere aansluiting van de christelijke geestelijke verzorging (GV) van gedetineerden. Het instrument Alpha – Prisons biedt gedetineerden een kans om levensvragen hardop te stellen. De praktijk leert dat antwoorden ook weer vragen kunnen oproepen. Na een Alpha – Prisons worstelen deelnemers nog met indringende vragen; vragen als: “Hoe ga ik als christen om met agressie?” en: “Hoe kan God mij nu vergeven?”. Ook blijken deelnemers af te haken. De vraag is nu of er met hun variabele levensvragen adequaat wordt omgegaan. Dat leidt voor dit project tot de volgende hoofdvragen:

“Wat is de relatie tussen de cursus Alpha - Prisons en de levensvragen bij gedetineerden van de PI Dordrecht en PI de IJssel? In hoeverre worden deze vragen behandeld?”

Deelvragen:

1. Welke doelstelling(en) heeft de GV met de Alpha Prisons cursus?
2. In welke mate is het programma afgestemd op specifieke (levens)vragen van deze gedetineerden?
3. Wat zijn de (levens)vragen van gedetineerden?
4. Zijn specifieke (levens)vragen van gedetineerden blijkens evaluatie voldoende aan bod gekomen?
5. Is Alpha Prisons het juiste instrument om met de levensvragen van deze gedetineerden om te gaan?
6. Hoe of via welke (vervolg-)instrumenten kan een relatie tussen Alpha Prisons en levensvragen van gedetineerden worden verbeterd?

1.2 Empirische opzet & fasering

De onderzoeksvraag gaat niet zozeer over het beantwoorden van (levens)vragen, maar meer hoe met deze vragen wordt omgegaan. Om dit te gaan ontdekken is het goed om dit samen te doen met de mensen die bij Alpha – Prisons participeren en begeleiden. Bij het onderzoek wil ik ook mijn bevindingen betrekken uit mijn voorafgaande stageperiode in PI de IJssel en mijn ervaringen als vrijwilliger bij het steunpunt Nazorg Ex-Gedetineerden in PI Dordrecht.

Op basis van de beschrijvende vraag en contextuele interpretatie is gekozen voor een kwalitatief en praktijkgericht onderzoek. Het gaat immers om een praktisch probleem rondom een aanwijsbare groep gedetineerden die contact hebben met pastores. Als onderzoekspopulatie is gekozen voor (oud) deelnemers of cursisten van Alpha – Prisons binnen de Penitentiare Inrichting (PI) van Dordrecht en Krimpen aan den IJssel. Daarbij wil ik interviews afnemen met zowel gedetineerden, geestelijke verzorgers (GV-ers) als cursusleiders of -begeleiders.

Het belangrijkste meetinstrument is het individueel interview, om goed en diepgaand inzicht te kunnen verkrijgen in gevoelige onderwerpen. Door dit half gestructureerd uit te voeren wordt voldoende validiteit en betrouwbaarheid beoogt. De interviews worden afgenomen in de natuurlijke omgeving van de informanten; de context van de PI. Vanwege de bijzondere context en privacy van betrokkenen worden het verstrekken van gegevens, het leggen van contacten in de PI en verdere methodologische keuzes afgestemd met de opdrachtgever. Persoonlijke gegevens en contacten van gedetineerden worden in deze scriptie weggelaten uit privacyoverwegingen.

Representativiteit is een integraal aspect van de methodologie. Enkele oud-deelnemers van de cursus zijn niet representatief voor de grote diversiteit onder de doelgroep, mits een verzadiging (saturatie) optreedt. In aanvulling wil ik meer data betrekken over gedetineerden in het algemeen en wat hen bezig houdt, zoals vanuit andere onderzoeken (via de kennisbank), stageverslagen, alternatieven en andere informanten in het veld. Weliswaar ontstaat met deze verkenning geen representatief beeld, maar ik meen zodoende wel een goede indruk van de praktijk te geven.

De GV'ers en cursusleiders wil ik bevragen op proces, inhoud en (beoogd) effect van Alpha – Prisons en hun data analyseren op onder andere opzet, afstemming en verbeterpunten. De deelnemers wil ik bevragen op hun persoonlijke achtergronden, levensverhaal, ervaringen (in detentie en met Alpha – Prisons), (levens)vragen en tips. Bij het onderzoek wil ik ook graag iemand betrekken, die zich tegenover de GV minder enthousiast over Alpha – Prisons heeft uitgelaten (een 'deviant case'). Met deze gesprekken kan ik meer licht geven op de levensvragen van gedetineerden in relatie tot de cursus. Ik waak ervoor niet te betrokken te zijn bij de participanten ('going native').

Het eerste deel van het onderzoek bestaat uit literatuuronderzoek, om te komen tot inzicht over de opzet van Alpha – Prisons, wat er bekend is over de doelgroep en de afstemming daarop. Tegelijk worden oriënterende gesprekken gevoerd met vrijwilligers of GV-ers die betrokken zijn (geweest) bij het geven van Alpha - Prisons cursussen. Het tweede deel bestaat uit het houden van diepte interviews met (oud)deelnemers, cursus begeleiders en geestelijk verzorgers in Dordrecht en Krimpen aan den IJssel. Het derde deel bestaat uit de evaluatie van de verkenning met een nadere analyse van wat er gevonden is en wat er aangeboden kan worden aan alle betrokken partijen.

1.3 Aanpak

In dit onderzoek is ervoor gekozen om niet veel in te lezen, maar redelijk 'blanco' te beginnen en onbevangen het gesprek aan te gaan. In de voorbereiding is het nodige materiaal gelezen om een goede vragenlijst op te stellen en het gesprek te kunnen voeren. De deelvragen zijn verwerkt in de interviewvragen zodat in de analyse fase de tekstfragmenten gemakkelijk gelabeld kunnen worden. Tijdens het interview stel ik zo veel mogelijk open vragen om de echte onderwerpen en de vragen die op een bepaald moment het meest belangrijk zijn, bij de deelnemers naar boven te halen. De interviewmodellen bevatten zowel vragen over persoonlijke ontwikkeling als over ervaringen voor en na het volgen van Alpha – Prisons; zie bijlage A. Voor de GV'ers en cursusbegeleiders is een andere vragenlijst opgesteld. Deze vragen gaan ook over de doelpopulatie deelnemers, maar zoomen vooral in op de organisatie en werkwijze rondom het houden van de cursus; zie bijlage B.

De dataverzameling vindt plaats in de periode van eind februari t/m mei 2018. Als interviewer en onderzoeker heb ik geen Alpha – Prisons cursus gevolgd, maar kennis genomen van het cursusmateriaal. In de voorbereiding op de interviews met (oud)deelnemers maak ik ook gebruik van de basisinformatie en informanten vanuit mijn eerdere stage. Deze intensive stageperiode kan een

risico vormen vanwege te grote betrokkenheid of gekleurde beeldvorming, maar in dit onderzoek naar levensvragen zie ik het juist als winst om goed te kunnen ‘meevoelen’ in de specifieke context. De issues en specifieke vragen vanuit eerdere stageverslagen maken duidelijk dat er een flinke diversiteit aan geloofs- en levensvragen bestaat; zie bijlage C.

Door de interviews half open en half gestructureerd uit te voeren wil ik tijdens de gesprekken enerzijds de opgezette lijn vasthouden en anderzijds doorvragen en uitluisteren. Er is steeds sprake van een formeel interview waarbij ik aangekondigd ben als onderzoeker en de informanten goed geïnformeerd zijn over de functie ervan. Mijn uitdaging is om alle vragen te behandelen in de tijd dat men beschikbaar kan zijn binnen het PI regiem. Het mag hierbij helpen dat ik als vrijwilliger Nazorg Ex-Gedetineerden ruime ervaring heb in het houden van intake gesprekken waarbij de levensloop van gedetineerden wordt nagevraagd.

1.4 Uitvoering

Voor de uitvoering van deel 1 van het onderzoek (literatuuronderzoek) verwijs ik kortheidshalve naar de volgende hoofdstukken en de bibliografie. Met deel 2 (interviews) ben ik gestart bij de PI Dordrecht, waar een GV-er als sleutelpersoon mij een drietal namen gaf van oud-deelnemers die graag wilden meewerken. De praktijk in Dordrecht verliep anders. Binnen enkele weken is een van de drie oud-deelnemers vanwege vrijlating vertrokken, van twee anderen is dezelfde dag nog iemand overgeplaatst en iemand afgehaakt, die, ondanks meerdere pogingen ertoe, ook niet als ‘deviant case’ wilde meewerken. Via een sneeuwbalmethode is het met behulp van enkele casemanagers gelukt om contact te hebben met twee andere (oud)-deelnemers, die ook graag wilden meewerken.

In dezelfde periode heb ik de GV-er en sleutelinformant van de PI Dordrecht geïnterviewd en kreeg ik gelegenheid om de een voorlichtingsavond over Apha – Prisons voor de vrijwilligers bij te wonen. Die avond heb ik meteen kunnen benutten om afspraken te maken voor de latere interviews met een cursus begeleider en een sleutelinformant van Alpha Nederland.

De serie interviews in de PI de IJssel zijn gefaciliteerd door de GV-er die ik kende vanuit mijn stageperiode en ook de drie geïnterviewde oud-deelnemers kende ik uit die tijd. Tijdens mijn stage heb ik met hen overigens niet over Alpha – Prisons gesproken; de cursus werd in die periode ook niet gehouden. Als alternatief is er destijds wel een pilot ‘Leesgroep’ geweest, waarbij twee van de geïnterviewde oud-deelnemers betrokken zijn geweest. Na de deelnemers sprak ik met de faciliterend GV-er, die in het verleden ook betrokken is geweest bij Alpha – Prisons. Korte tijd later heb ik een interview met een vrijwilliger van PI de IJssel, die ook ‘gewone’ Alpha cursussen verzorgt.

Deel 3 van het onderzoek bestaat uit de evaluatie en nadere analyse van de opgehaalde data. Daarvoor zijn eerst alle interviews getranscribeerd; zie bijlagen D t/m Q. Met behulp van het programma Atlas ti zijn eerst vele quotes uit de getranscribeerde interviews voorzien van een code gerelateerd aan het gespreksonderwerp (open coderen) en relevante fragmenten voor de onderzoeksvraag zijn voorzien van trefwoorden (axiaal coderen). In een tweede fase zijn de codes samengevoegd tot groepen en categorieën (selectief coderen) en de data is constant vergeleken om patronen te ontdekken. Dat heeft geleid tot inzichten over de identiteit en levensvragen van gedetineerden en het gebruik van Alpha – Prisons als instrument. De bijlagen P en Q geven een globaal overzicht van de projectopzet voor de analyse van de resultaten, met een overzicht van de gebruikte labels, codes en quotaties.

De kwalitatieve analyse geeft, in combinatie met de literatuurstudie, de informatie om de onderzoeksvragen te beantwoorden, inclusief conclusies en verbetertips uit het veld. De beantwoording van deelvraag 1 kan vooral met behulp van de literatuurstudie plaatsvinden. Voor de deelvragen 2, 3 en 4 zijn vooral de persoonlijke ervaringen van de deelnemers van belang en voor de deelvragen 2, 5 en 6 vooral de bevindingen van GV-ers en cursus begeleiders. Dat neemt niet weg dat informanten ook data over andere thema's of achtergronden zullen delen, op basis waarvan conclusies en aanbevelingen voor partijen te genereren zijn. De begeleiding en het meelesen bij de verslaglegging gebeurt vanuit de opleiding en de opdrachtgever als ook enkele 'critical-friends'.

1.5 Conclusie hoofdstuk 1

Deze verkenning is te onderscheiden als een empirisch interpretatief onderzoek, waarbij ik verwacht geen essentiële neutrale uitspraken te kunnen doen over de vooronderstelling(en) bij het onderzoek. Ik denk wel veel informatie op te halen uit een belangrijk deel van de praktijk en daarmee meer licht te geven op de noodzaak tot het wel of niet bijstellen van Alpha – Prisons en de invulling van het justitiepastoraat.

2 Wat betekent detentie?

In dit hoofdstuk beschrijf ik op basis van een theoretische voorverkenning en eigen ervaring de reguliere context van de PI en wat detentie inhoudt in het kader van dit onderzoek.

2.1 Omstandigheden

De context van een gevangenis is totaal anders dan de wereld 'buiten'. Binnen zitten deuren standaard op slot of worden op slot gedraaid. Met een hoog beveiligingsregime en veel bewaking is er een aparte woonwereld voor honderden gedetineerden, met een bakker, kapper, dokter, tandarts, werkplaats, sportdocent en een dominee, pastoor, imam of andere geestelijk verzorger. Een gedetineerde is voor straf uit zijn vertrouwde omgeving gehaald, om te voelen dat dit pijn doet en om na te denken over de vraag wat de rechter hem met de veroordeling duidelijk wil maken. Het is een bekend gegeven dat antisociale- en borderline persoonlijkheidsstoornissen hoog scoren onder gedetineerden.

De identiteit en samenstelling van 'christenen' in detentie is heel divers. Kerkdiensten zitten vol, men neemt deel aan rituelen, voert geestelijke gesprekken en maakt samen muziek, maar de behoeften en beleving verschillen. GV hanteert diverse instrumenten ten aanzien van zingeving, al dan niet met behulp van vrijwilligers, zoals de cursus Alpha – Prisons. De PI is wel eens vergeleken met een overdekte markthal met daarop de kraam Geestelijke Verzorging en de mensen met allemaal hun eigen gaven, achtergronden en vragen, die ze in eerste instantie voor zichzelf houden (Bruijn, 2017).

2.2 Inwerkende factoren

Detentie is een extreme ontwikkeling in een mensenleven met de eigen specifieke vragen die daar bij horen en bepalende factoren. Dr. R. de Vries, universitair docent praktische theologie – pastoraat, wijst op wezenlijke verschillen in het werkveld van GV bij justitie vergeleken met andere zorg, met een eigen aard van morele en existentiële vragen van gedetineerden. Volgens hem gaat het in deze context om een geheel van op elkaar inwerkende factoren waaronder: (1) vragen van schuld en recht, (2) de ervaring van insluiting, (3) het buitengesloten zijn van gemeenschap en (4) de complexe problematiek van veel gedetineerden (Vries, 2018).

Het leefklimaat van gedetineerden wordt periodiek gemeten met overwegend kwantitatieve instrumenten. Volgens een lid van de Gedetineerden Commissie zijn voeding en een zinvolle dagbesteding voor gedetineerden de meest belangrijke items. Daarnaast weten veel mensen volgens hem niet hoe het buiten is en hoe ze zich daarop moeten voorbereiden (persoonlijke communicatie, 3 maart 2017). Een eerder onderzoek naar het leefklimaat in justitiële inrichtingen, maakt duidelijk dat een positief leefklimaat tijdens de detentieperiode, een positief effect heeft op de recidive (Boone, 2016). De geestelijke verzorging als vrijplaats binnen de justitiële organisatie wordt als een belangrijk goed gezien. Gesprekken over zingeving, gemeenschapsvorming en levensvragen kunnen het algemeen welzijn in en buiten de gevangenis bevorderen (Hessel, 2018). Ik veronderstel ook dat de afnemende criminaliteit in Nederland, mede te danken is aan de betekenisvolle rol van de GV.

2.3 Effecten

Iemand in de PI zit op gezette tijden opgesloten. De dagen zijn zo ingedeeld dat er verplichte (eenvoudige) arbeid is, sportactiviteiten en een paar uur luchten per dag. Regelmatig worden cel-inspecties gehouden, ongeacht of men nu wel of niet ‘achter de deur’ zit. De gedetineerde krijgt een aantal aangepaste maaltijden per dag, maar er wordt ook veel zelf gekookt tijdens ‘recreatie’ met in de ‘winkel’ bestelde boodschappen. Overdag is er bezoek mogelijk, maar slechts beperkt contact, zodat er sprake is van een meervoudige geslotenheid.

De socioloog E. Goffman omschreef de gevangenis ooit als een voorbeeld van een totale institutie. Het leven speelt zich af op een plaats, grenzen tussen wonen, werken en recreëren zijn vervallen, alles gebeurt in de directe omgeving van anderen en het programma staat in het teken van het regime van de instelling. Autonomie, individualiteit en privacy verminderen of verdwijnen. Volgens Goffman is het effect op bewoners van een totaalinstituut, dat hun ego wordt ontzet, gemortificeerd. Henk Bor, lange tijd hoofdalmoezenier van de Gentse Rijksgevangenis, schrijft in zijn boek ‘Gedenkt de gevangen’: ‘Detentie betekent bij niemand kunnen schuilen (...) Proberen om te overleven. Ze staan met het gezicht naar het verleden en met hun rug naar de toekomst. Het hele leven speelt zich af op één plaats. De eigen identiteit raakt ontzet. Je cel is je enige privacy (Bor, 2013).

2.4 Conclusie hoofdstuk 2

Met dit hoofdstuk is een korte beschouwing gegeven van detentie; de beginsituatie en factoren die van belang zijn voor de (levens)vragen van gedetineerden. Het verblijf in een gevangenis kent regels, normen en waarden, waar mensen daar buiten meestal geen besef van hebben. Gedetineerden hebben in deze psychologische en sociologische context eigen problemen. Door een veranderde setting vallen relaties, autonomie en competenties weg. Het leven in detentie confronteert mensen met wezenlijke vragen van het bestaan; een antwoord zoeken op het leven zelf. De belangrijkste vraag lijkt te zijn: Hoe moet een gedetineerde zich (opnieuw) oriënteren op zijn leven?

3 Justitiepastoraat

In dit hoofdstuk beschrijf ik op basis van een theoretische voorverkenning en ervaringen het eigene van het justitiepastoraat en de (protestantse) geestelijke verzorging. Dit hoofdstuk heeft het doel om de contouren van het beleid en de invulling te schetsen.

3.1 Het eigene van justitiepastoraat

Het vorige hoofdstuk laat zien dat detentie een extreme ontwikkeling is in een mensenleven. Binnen het leefklimaat van de gevangenis neemt de GV een bijzondere positie in. De geestelijk verzorgers creëren, soms geholpen door vrijwilligers, in hun omgang met gedetineerden een klimaat van openheid en respect, zoals dat buiten ook gebeurt in geloofs- en levensbeschouwelijke gemeenschappen. Hun ambtelijke aanstelling vindt plaats met instemming van de kerken buiten.

In samenwerking met het rooms-katholiek justitiepastoraat is in 2009 een Handboek Justitiepastoraat samengesteld. Dit beschrijft de context en werkwijzen van het gevangenispastoraat uit pastoraal perspectief en beoogt deskundigheid te bevorderen en inzicht te verschaffen. Het handboek benoemt het herijken van identiteit als het algemeen doel in de praktijk. Pastores helpen mensen bij het ordenen en terugvinden van de rode draad in hun levensverhaal en in het hanteren van de tegenstellingen in hun leven. Daartoe dienen zij zelf te beschikken over goede hermeneutische-communicatieve vaardigheden (Fred van Iersel, 2009).

De begeleiding die de GV geeft, wordt afgestemd op geloofs- en levensvragen. Gedetineerden bezoeken vieringen, vragen individuele gesprekken aan en kunnen deelnemen aan pastoraal groepswork. De GV-er kan de gesprekspartner dan steunen in zijn geloofsvisie en godsbeeld en (opnieuw) verbinden met de traditie waar ze in willen staan (Ganzevoort, 2005). Uit recent onderzoek van justitiepastor Marian Boersen-Rigter komt naar voren dat de pastor een vertrouwensrelatie kan opbouwen. De pastor ziet de gedetineerde als medegelovige, waardoor een houding van gelijkwaardigheid en aandacht ontstaat. Volgens de onderzoeker kunnen hierdoor levensvragen opgespoord en besproken worden (Boersen-Rigter, 2018).

Bij justitiepastoraat begeleiden de geestelijke verzorgers meer dan bij andere vormen, mensen met geweldservaringen. Ganzevoort & Visser benoemen in 'Zorg voor het verhaal' expliciet dat in deze context geweld deel uitmaakt van de directe omgeving van geestelijk verzorgers (Ganzevoort en Visser, 2014). Volgens Jan Bodisco Massink, predikant en psychotherapeut, gaat er een vreemd soort fascinatie uit van een PI, die pastores ook een gevoel van isolement kan geven. Veel mensen hebben immers geen enkele boodschap aan zoiets als 'het recht op een humane detentie' (Massink, 2018)

3.2 Beleidsuitgangspunten

Uit jaarverslagen van de Dienst Geestelijke Verzorging en aanvullend beleidsonderzoek, blijkt een groot bereik en een hoge participatiegraad van gedetineerden. In de contacten komen existentiële, geloofs- en relationele thema's het meest voor. Predikanten noemen als veelvoorkomende gespreksthema's: geloof en zingeving, toekomst, relaties, levensvragen, detentie en thema's als psychische problemen, eenzaamheid, agressie en de actualiteiten (Spruit, 2003).

De beleidsnota 2004–2008 "Bezield, bewogen, professioneel" wijst op de sterke wettelijke basis van de geestelijke verzorging. Volgens de nota werkt het Protestants Justitiepastoraat vanuit de overtuiging dat ingeslotenen ondanks de muren deel blijven uitmaken van de (geloofs-) gemeenschap en dat ze rechten hebben op het kunnen beleven van hun geloof. Justitiepastoraat is geworteld in het ambt. Het ambtsgeheim is essentieel voor het kunnen opbouwen van een pastorale vertrouwensrelatie. Het justitiepastoraat vereist een specifieke en brede professionaliteit. Dit houdt onder andere verband met de complexe problematiek die er bij de doelgroep is en de grote diversiteit aan geloofs- en levensvragen. Volgens de nota dient deze professionaliteit voortdurend

vernieuwd te worden, waarbij de justitiepredikant in principe niet op een eiland werkt maar integraal als onderdeel van het totale aanbod voor het welzijn en de ontplooiing van de gedetineerden. Justitiepastoraat is erop gericht de detentie-effecten (mortificatie, wegvallen van autonomie en individualiteit) te verminderen (ds. J.D.W. Eerbeek, 2004).

3.3 De pastor en gedetineerde

Het Justitiepastoraat heeft een meerledig aanbod van kerkdiensten, individuele en groepsgesprekken met de daarbij behorende ambtelijke handelingen, rituelen en symbolen. De verschillende onderdelen van het pastoraat kunnen goed met elkaar in verbinding staan. Aan het begin van de detentie wordt de gedetineerde gevraagd naar de geloofsovertuiging en kan hij met pastoraal werk door de verandering in context, met alle problemen van dien, begeleid worden. Volgens eerder aangehaalde dr. R. de Vries (zie 2.2) krijgt wat de begeleiding betreft, de spiritualiteit in het justitiepastoraat op twee manieren vorm. Niet alleen als hart van het zingevingsproces, maar ook als 'woestijn-spiritualiteit', als het verdragen van verwonding en de onvolmaaktheid of zelfs uitzichtloosheid van het leven. De kern is dan, dat de geestelijk verzorger zich door de delict verhalen laat lokaliseren en de pas inhoudt om die verhalen te laten verschijnen (Vries, 2018).

Johan Smit schrijft in zijn methodisch boekje 'Tot de kern komen': 'Het pastorale gesprek is een ontmoeting in de innerlijke ruimte en dat vergt veel aandacht en vertrouwen.' Ook voormalig hoofdpredikant Jan Eerbeek belicht in zijn boeken uitvoerig dat vertrouwen om levensvragen op te sporen en te bespreken. In 'Gaan in het licht van de hoop' schrijft hij over de pastorale vertrouwensrelatie: "Diep kunnen luisteren is daarbij essentieel. Gehoord worden in geloofs- en levensvragen is voor iedereen belangrijk." (Eerbeek, Gaan in het licht van de Hoop, 2013) Overigens beschrijft Eerbeek in zijn boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' dat zo'n vertrouwensband er ook is, wanneer vrijwilligers (ex-)gedetineerden onbevooroordeeld tegemoet treden. Mede dat bepaalt het succes van het Exodus initiatief (Eerbeek, Een misdadiger is meer dan zijn delict, 2009).

In gesprekken met gedetineerden is het relatienetwerk een veel voorkomend onderwerp. Volgens justitiepredikant van Hemert doen die verbindingen in het individuele gesprek telkens impliciet of expliciet mee. Het is aan de aan de pastor als 'verbindingsofficier' om die al vragend te verkennen. Diegene moet zich dan kunnen inleven in een doelgroep zo breed als de hele samenleving en zich gesteund of verbonden weten met de kerken (T.W.A. de Wit, 2017). Elke dag opnieuw helpen ze gedetineerden in het antwoord geven op het leven zelf en worden ze soms deelgenoot gemaakt van hun diepst denkbare angsten of geheimen.

Justitiepredikanten hebben diepgaande contacten met gedetineerden over geloofs- en levensvragen in het persoonlijk levensverhaal. De ervaring leert dat in de communicatie over deze geloofs- en levensvragen veel aanknopingspunten liggen om motivatie voor een nieuwe levensweg op te bouwen. Uit het Kaski Rapport 'Geestelijke verzorging in justitiële inrichtingen' blijkt dat het belangrijkste doel wat geestelijk verzorgers zich in hun werkzaamheden stellen de morele hulp is; het werken aan het verhelderen van levensvragen van gedetineerden (voor 97%). Gemeenschapsopbouw (voor 95%) en religieuze communicatie volgen hierna (voor 92%). De onderzoekers concluderen dat de doelstellingen van existentiële en religieuze zorg, alsmede een bijdrage aan een humaan detentieklimaat en zorg voor het welzijn van de gedetineerden, op brede instemming kunnen rekenen bij de geestelijk verzorgers (Spruit, 2003).

Naast individuele gesprekken heeft de geestelijk verzorger een belang als leider van gespreksgroepen. Het Handboek Justitiepastoraat wijt een flink hoofdstuk aan pastoraal groepswork. Volgens de auteurs streeft het justitiepastoraat ernaar om gedetineerden gedurende heel hun detentietijd te inspireren en te begeleiden in de bezinning op levensvragen. Het handboek gaat niet in op de cursus Alpha – Prisons, maar op het destijds nog kadervormende programma Levensschool (Fred van Iersel, 2009). De eerdere genoemde beleidsnota “Bewogen, beziel, professioneel” noemde de Alpha cursus al wel als een voorbeeld voor de verdere ontwikkeling van het gespreksgroep- en vormingswerk (ds. J.D.W. Eerbeek, 2004).

3.4 Pastoraal werk

De gespreksgroepen bieden veel mogelijkheden om met gedetineerden in gesprek te komen over wat hen bezighoudt. Tijdens mijn praktijkstage heb ik ‘als dwerg op de schouders’ van de justitiepredikant al vooruit mogen blikken in PI de IJssel en veel praktische vragen uit de mond van gedetineerden genoteerd. In bijlage C heb ik het 7x7 model van Fitchett gekozen voor een indeling van deze verzameling. De meeste issues hebben dan betrekking op de levensovertuiging die iemand heeft, de levensopdracht, existentiële ervaringen of emoties en de (behoefte aan) bepaalde steun of inspiratiebronnen. Veel van deze ‘levensvragen’ lijken me zaken die tijdens een Alpha – Prisons programma aan de orde zouden kunnen komen. Achteraf zie ik in de systematische opzet van gespreksgroepen in PI de IJssel overeenkomsten met de werkwijze zoals bij een Alpha cursus gebruikelijk is. De thema’s, vaak gerelateerd aan de komende kerkdienst, worden soms met visuele ondersteuning ingeleid en vragenderwijs besproken, waarbij ook andere levensvragen naar voren komen. Het lijkt me dat men bij Alpha – Prisons zo ook adequaat kan omgaan met de geloofs- en levensvragen van gedetineerden.

De website van Alpha Nederland vermeldt dat de ‘Bijlmerbajes’ in 2001 de eerste locatie was voor een Alpha - Prisons in Nederland (International, Voor Wie? - Prisons, 2014). In 2011 werd binnen Justitiepastoraat het instrument Alpha – Prisons breder geïntroduceerd. Sinds die tijd wordt de cursus in tientallen gevangenissen gegeven door vrijwilligers. Volgens de brochure ‘PrisonAlpha 2011/2012’¹ roept het leven in de gevangenis als vanzelf de grote levensvragen op en de cursus Alpha – Prisons biedt gedetineerden een kans om die vragen hardop te stellen. Eerbeek ziet de cursus als van grote waarde voor de gevangenissen om het geloof in God verder uit te diepen (M. van Blaaderen, 2011). De cursus is nu een aanvulling op de formele bestaande GV en in hoofdstuk 5 ga ik er verder op in.

Professionals zoeken steeds waar het beter kan. Zo is er naast de gespreksgroepen medio 2017 in PI de IJssel een pilotproject uitgevoerd met een zogenoemde Leesgroep die erg positief is ervaren². De protestantse GV wilde hiermee een nieuwe, zinvolle en bestendige activiteit voor gedetineerden creëren. Hierbij kreeg een groep gedetineerden materiaal om zich te verdiepen en kwamen ze als ‘Leesgroep’ verschillende keren bij elkaar, om te reflecteren op het thema en het uiteindelijk te bespreken met een gastspreker. In 2017 zijn ook interdenominatieve gespreksgroepen georganiseerd (Heetderks, 2018). Hierbij kwamen – herkenbare - aandachtspunten naar voren,

¹ In de loop van de tijd zijn benamingen gebruikt als PRISONAlpha, Alpha in Prison en PrisonAlpha’s; in deze scriptie kies ik voor de aanduiding: Alpha – Prisons.

² Zie ook bijlage C en de uitgebreide rapportage: PILOT LEESGROEP PI DE IJSEL | 2017, Rapport van ervaringen met een leesgroep in een penitentiële inrichting.

namelijk dat de voorbereiding en uitvoering behoorlijk arbeidsintensief is en dat culturele aspecten en de aparte groepsdynamiek ook andere kanten van gedetineerden laat zien.

Tot slot van dit hoofdstuk; de uitwendige kant van het persoonlijk geloofsleven met symbolen, rituelen en kerkdiensten laat ik in deze scriptie verder rusten. Dat neemt niet weg dat in het justitiepastoraat steeds opnieuw blijkt dat eredienst en kerkgang zeer belangrijk zijn voor gedetineerden, zoals ook het Handboek Justitiepastoraat beschrijft. Vaak krijgen gedetineerden door hun gebrekkige religieuze socialisatie er voor het eerst toegang toe (Fred van Iersel, 2009).

3.5 Conclusie hoofdstuk 3

In de voorgaande paragrafen heb ik in kort bestek iets van het wezen en de invulling van justitiepastoraat verwoord. Voor een compleet beeld is het Handboek Justitiepastoraat natuurlijk een prima middel. In het kader van dit onderzoek is duidelijk dat een vertrouwensband nodig is om levensvragen op te sporen. Verder is er een grote pluriformiteit bij de doelgroep, als het gaat om identiteit, godsbeelden, geloofs- en levensvragen.

De behoefte aan Geestelijke Verzorging is groot. In de PI-praktijk bestaat de GV voor gedetineerden uit de trits van individuele gesprekken, groepsgesprekken en kerkdiensten. In dat alles passeert een grote diversiteit aan items, die te maken hebben met de verschillende leefgebieden (identiteit, mensbeeld, samenleven) en specifieke vraagstukken op het gebied van het geloof (godsbeeld, geloofsbeleving). De GV-er zal op alles wat er bij gedetineerden leeft moeten aansluiten. Het Handboek Justitiepastoraat en de vele praktijkervaring van (oud)collega's ondersteunen daarbij.

In dit hoofdstuk valt me een verschil op bij het individueel werk en het groepswork van de GV-ers. Het lijkt erop dat (levens)vragen over relaties en betekenisvolle verbanden bij individuele gesprekken nadrukkelijk aan de orde zijn, terwijl die in de gespreksgroepen niet of nauwelijks gesteld worden. Kennelijk zijn levensvragen niet altijd 'groepsgeschikt' en biedt een individueel gesprek meer veiligheid. Met deze indrukken ga ik in de volgende hoofdstukken op zoek naar de theorie rond levensvragen en hoe zich daartoe de cursus Alpha – Prisons verhoudt.

4 Levensvragen; wat zijn dat?

In dit hoofdstuk verken ik de betekenis van levensvragen; het object van studie in dit project. Aan de hand van wat diverse literatuur over levensvragen opwerpt en geluiden uit de praktijk, probeer ik tot een verdere definiëring te komen.

4.1 Inleiding

Een algemene definitie van het begrip levensvragen ben ik binnen het justitiepastoraat nog niet tegenkomen. Is alles wat we een levensvraag noemen ook echt een levensvraag? Zijn er niet als zodanig geïdentificeerde levensvragen die dat wel blijken te zijn? Volgens Bert Roor, docent voor missionaire en diaconale presentie aan de Christelijke Hogeschool Ede, is het interessant om te zien hoe verschillende vragen en domeinen zich tot elkaar verhouden (figuur 1). Is er sprake van overlap, parallel gaan, insluiten of juist buiten beeld vallen van oude en nieuwe vragen? Wat zijn dan de levensvragen? Volgens Roor lossen vragen zich ook op als je met andere dingen bezig bent (persoonlijke communicatie, 24 november 2017).

Figuur 1: drie vraagdomeinen.

Volgens Van Dale is een levensvraag een vraag van de beantwoording waarvan het leven afhangt. Een hoogst gewichtige vraag; een vraagstuk betreffende het leven als zodanig. Om de verschillende kanten van het spectrum 'levensvragen' te belichten, ga ik in op een aantal invalshoeken, om vandaar uit lijnen te trekken en in te spelen op het gebeuren bij justitiepastoraat. De wijze waarop levensvragen binnen Alpha – Prisons aan de orde komen, wordt in het volgende hoofdstuk meegenomen.

4.2 Levensvragen vanuit de Bijbel

De praktische theoloog Osmer wijst op de vele morele lessen uit de Bijbelboeken Spreuken, Job en Prediker. Ook het leven van de Bijbelse personen zelf hebben veel onderwijs in huis. In detentie hoor je wel een vergelijk met Job, die alles afgepakt wordt en op de mesthoop van zijn leven komt te zitten. Abraham laat vooral zien hoe God te eren en in Hem vertrouwen te stellen (vgl. Genesis 16, 21 en 22). David, die bijvoorbeeld in de schuld komt voor God en zijn straf aanvaardt (vgl. Psalmen 51) komt ook terug in toespraken over detentie en in zijn Psalmen vinden we gebed en bemoediging voor gevangenen (vgl. Psalmen 102). Bij anderen in de Bijbel is terug te zien, wat er specifiek voor vragen leven tijdens hun detentie. Een kort overzicht.

Bij Jozef is gerechtigheid zijn grootste behoefte (vgl. Psalmen 105 en Genesis 40). Simeï die David uitvloekte, bekent schuld en krijgt vergeving (vgl. 2 Samuël 19), maar houdt zich helaas niet aan zijn 'enkelband' (vgl. 1 Koning 2, 36-46). Jeremia in de waterput worstelt met; waarom ben ik ooit geboren? (vgl. Jeremia 20) en later smeekt hij om dagelijks brood om te overleven (vgl. Jeremia 37 – 39). Manasse bekent schuld en smeekt om Gods vergeving, waarop hij zich bekeert en God zal loven (vgl. 2 Kronieken 33). Ezechiël is verstomd en vol verbazing 7 dagen lang bij de andere gevangenen en houdt zich daarna afzijdig (vgl. Ezechiël 3). Daartegenover zijn er ook voorbeelden van groepen ingesloten mensen die goed behandeld zijn of weer erg bemoedigd worden (vgl. 2 Koningen 6 en 2 Kronieken 32).

Deze oudtestamentische voorbeelden duiden op het overleven en een worsteling hoe om te gaan met de omstandigheden van detentie. Nieuwtestamentische voorbeelden kenmerken zich door een andere tijd en we lezen dan niet dat het overleven in detentie een issue van betekenis is. Zij staan vast in hun geloof en getuigen van Jezus als gekruisigde en opgestane Heer.

Johannes de dooper heeft eerst nog grote twijfels (vgl. Lukas 7). Petrus en Johannes probeert men monddood te maken (vgl. Handelingen 4), maar Petrus heeft inmiddels geleerd dat Jezus is opgestaan, opgevaren en dat Zijn Geest is uitgestort. Paulus komt regelmatig in aanraking met het Romeinse recht en geweld (vgl. Romeinen 13) en bij hem lijkt de vraag om gerechtigheid 'in hoger beroep' de belangrijkste rol te spelen. Hij weet met Silas zijn medegevangenen te bemoedigen (vgl. Handelingen 16), net als later Epafras voor de vele vroege christenen in die tijd (vgl. Kolossenzen 4).

Een sprong in de tijd van vroege christenen naar de hedendaagse christen is een grote stap. Geisler en Türek, twee Amerikaanse wetenschappers betogen de redelijkheid van de christelijke godsdienst voor het hier en nu in hun boek 'Ik heb te weinig geloof om een atheïst te zijn'. Zij beredeneren dat het christendom overtuigend antwoord geeft op de vijf belangrijkste vragen in het leven: 1. waar komen we vandaan, 2. wie zijn we, 3. waarom zijn we hier, 4. hoe moeten we leven en 5. waar gaan we naartoe? Het concluderende hoofdstuk van Geisler en Turek vat samen: we zijn op wonderbaarlijke wijze geschapen wezens (1), kostbaar gemaakt naar de gelijkenis van God met bepaalde rechten en verantwoordelijkheden (2), die in dit tijdelijk leven keuzes maken voor het

eeuwige leven (3), met de taak om ontzag te hebben voor God en zijn geboden (4) en door Zijn liefde uiteindelijk van de eeuwige straf gered worden (5) (Turek, 2006).

In de praktijk meen ik dat er – á Johannes de Doper - ruimte moet zijn voor de nodige twijfels. Immers, wanneer doe je het goed en voor wie dan? Een grondige theologische beschouwing zal de nodige aanvechtingen niet voor iedereen kunnen wegnemen. Zelfs David en Paulus bleven hun grote moeiten hebben (vgl. Psalm 116 en Romeinen 7). Tegelijk kan een periode in detentie voor een (christen)gedetineerde een bekering – á Manasse - of switch met zich mee brengen, wat weer een 'les' kan zijn voor vele anderen (vgl. Lukas 7).

Detentie is goed als een conditie te beschouwen binnen het set condities wat onderzoeker Lofland uitgewerkt heeft in zijn bekeringsmodel. Lofland en Stark hebben met godsdienstsociologisch onderzoek aangetoond dat bekering³ hoofdzakelijk een sociaal proces is (Roberts & Yamane, 2016). Hun inmiddels breed aanvaard en invloedrijk model bestaat de volgende persoonlijkheidskenmerken en situationele condities die een feitelijke bekeerling kunnen maken:

1. intense persoonlijke spanningen die gedurende een langere periode vooraf gaan,
2. op enig moment daarvoor een religieus probleem-oplossend perspectief zoeken,
3. zich definiëren als religieus zoeker naar oplossingen (trektocht naar kerk of occult milieu),
4. de potentiële bekeerling moet contact maken met de religieuze groepering op een keerpunt (zoals een breuk in sociaal-maatschappelijke omstandigheden, ontslag, verhuizing, langdurige ziekte),
5. daarna een affectieve band krijgt met één of meer leden van de beweging en acceptatie van ideeën,
6. sociale banden met de ouders en vrienden zijn afwezig of die reageren neutraal en
7. een intensieve interactie met leden maakt iemand van een verbale tot totale bekeerling; dagelijks en frequent omgaan met leden van de groepering, is een voorwaarde om volledig te bekeren.

In dit model is bekering de functie van interactie tussen (kenmerken van) het individu en diens sociale omgeving. Een hecht sociaal klimaat (vgl. conditie 4) zou er in detentie ook kunnen zijn, bijvoorbeeld bij kerkgangers, een gespreksgroep of een groep Alpha cursisten. Het bekeringsmodel van Lofland laat zien dat 'volledige bekering' (vgl. conditie 7) afhangt van frequent contact met leden van de groepering. Dit pleit voor de een goede aansluiting van kerken op een periode van detentie.

4.3 Algemeen gedachtegoed

De vraag hoe we moeten leven is al door de klassieke filosoof Aristoteles opgeworpen en actueel tot op de dag van vandaag. Helaas ontbreekt het aan ruimte in deze scriptie om een uitgebreide beschouwing te geven over religie en ethiek of een verhandeling van antropologische basisthema's. Het Handboek Justitiepastoraat bevat een tweetal verdiepende hoofdstukken (21 en 22) over godsdienstig pluralisme in een democratische rechtsstaat waarin deze en andere thema's passeren. Voor de meer algemene kijk op het begrip levensvragen wil ik enkele mij intrigerende bronnen aanhalen met de psychologische en (levens)wetenschappelijk inzichten.

³ Lofland en Stark definiëren bekering als 'het proces waarin een persoon een perspectief of geordende kijk op de wereld opgeeft voor een ander'. Dit impliceert een opgeven van het oude leefpatroon en toetreden en aanhanger worden van de leer van een religieuze groepering. .

Hanneke Korteweg, medeoprichter van het Instituut voor Toegepaste en Integrale Psychologie, schrijft in 'Geest en Drift' dat je een levensvraag niet kunt bedenken. 'Je laat hem in je denken toe of niet. Als je kijkt naar het thema dat steeds weer blijkt op te duiken in je leven, herken je daarin je levensvraag' (Frankhuisen, 1993). De vraag hierbij is of levensvragen ook over gewone dingen kunnen gaan, zoals voeding. Ik herinner me een heuse opstand in de PI de IJssel, waarbij het 'leven' van een aantal gedetineerden kennelijk afhing van de kwaliteit van aangeleverde kip. Volgens een handboek levensbeschouwing zijn levensvragen de gewone logische fundamentele vragen van het leven, zoals kinderen die spontaan kunnen stellen. Het gaat dan om (levens)vragen als: Wat was er voordat de wereld er was? Gaat de tijd altijd even snel? Waarom gaan mensen dood? Kunnen we zelf uitmaken wat goed en kwaad is? (Schepper, 2005) Een voorbeeld van een leermiddel uit het primair onderwijs laat zien dat men levensvragen verdeelt in zes groepen: 1. Wat is belangrijk in het leven? 2. Wie is de mens? 3. Hoe leven mensen met elkaar samen? 4. Hoe gaan mensen om met lijden en dood? 5. Wat is tijd? 6. Wat is de natuur? (WOS media, 2013)

De grondlegger van de haptonomie, Frans Veldman, legt in zijn boek 'Levenslust en Levenskunst' veel nadruk op het menselijke gevoelsleven: de affectiviteit. Hij beoogt het menselijk geluk voor iedereen toegankelijk te maken, in de vorm van levenskunst. Het vitaal verlangen van de mens kan gefrustreerd en geblokkeerd zijn, met als gevolg een onvermogen tot psychisch ontvangen en een gaan langs de grenzen van het leven met kenmerkende persoonlijkheidsstoornissen. Veldman wijst ook op het belang van een haptonomisch 'stillpoint'; een punt van transparante, respectvolle presentie binnen de hulpverlenende ontmoeting. Volgens hem is er op korte termijn vooralsnog geen definitief antwoord te verwachten op het 'wat', 'hoe' en 'waarom' van het leven (Veldman, 2007). Het affectieve aspect wat Veldman zo benadrukt, is sociologisch gezien een belangrijk gegeven. Uit onderzoek blijkt immers dat bij een bekering de affectiviteit meestal op de eerste plaats komt, gevolgd door de nodige instrumentele en morele toewijding (Roberts & Yamane, 2016).

4.4 Een blik op levensvragen in detentie

Een blik bij enkele niet-christelijke GV-ers leert dat ook zij in detentie geconfronteerd worden met levensvragen in hun doelgroep. Volgens Hans Scheper, hoofd humanistische geestelijke verzorging bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie, is een terugkerende vraag is; de angst dat het buiten moeilijk wordt (Breebaart, 2017). Boeddhistisch GV-er Nelleke van Zessen gaat met gevangenen op zoek naar innerlijke rust en de hoop op een betere toekomst. In de documentaire 'Prison Pioneers' hoor je bij deze gedetineerden wel vragen passeren zoals: Ben ik ooit wel veilig buiten? Ben ik er wel klaar voor om weer aan het werk te gaan? Zij leert hen dan om niet weg te lopen voor het negatieve, in het midden uit te komen en om te gaan met je natuur; hoe sta ik in het leven (NPO, 2017).

Volgens een artikel in het blad Pastorale Verkenningen, behandelde in 2017 de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ)⁴ 28 zaken met een religieus of levensbeschouwelijk aspect. Deze zijn kennelijk geestelijk van groot belang, waarvoor een gedetineerde formeel in beklag gaat. Een groot aantal gaat om het klassieke thema rond spijswetten en betreffen vaak culturele aspecten van moslim- of joodse gedetineerden. Andere zaken hadden betrekking op het dagprogramma; door het samenvallen van activiteiten moeten gedetineerden soms kiezen tussen bijvoorbeeld sport en GV. De belangrijkste vraag lijkt niet zozeer te zijn: 'Hoe sta ik in het leven?'

⁴ De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) ziet door advies en rechtspraak toe op een humane en rechtvaardige toepassing van sancties.

maar 'Hoe (be)leef ik mijn geloof?'. De geleefde religie stuit dan op de beperkingen van detentie en kan de nodige agressie oproepen bij de gelovige zelf of diens omstander(s) in deze specifieke context. De agressie die in verscheidene zaken naar voren komt, roept bij mij herkenning op met issues die ook in de gespreksgroepen zijn genoemd (zie bijlage C). Hoe ga ik als christen gedetineerde om met bijvoorbeeld het afpakken van telefoonkaarten of ander intimiderend gedrag.

Informatie op de website van DJI maakt duidelijk dat op basis van het detentie- en re-integratieplan wordt bekeken op welke gebieden een gedetineerde ondersteuning nodig heeft. Er wordt ook ingezet op nazorg en een goede overdracht naar de burgerlijke gemeente. De DJI biedt deze hulp alleen aan als blijkt dat een gedetineerde inderdaad gemotiveerd is (DGV, 2018). In bepaalde gevallen zal een gedetineerde kennelijk alleen te rade kunnen of willen gaan bij de geestelijke verzorging, die alsnog motiverend kan werken of andere wegen zal zoeken om de nodige hulp te kunnen bieden.

Tot slot van deze paragraaf; het oecumenische Handboek Justitiepastoraat stelt dat het justitiepastoraat draait om levens van mensen onder het voorteken van vrijheidsberoving. Nauw verwant daaraan is verantwoordelijkheid. In retroperspectief: Waarom ben ik hier? En als anticiperende vraag: Hoe ga ik in de toekomst met verantwoordelijkheid om. De detentiesituatie bepaalt ook de inkleuring van de vraag: Hoe overleef ik hier en nu? (Fred van Iersel, 2009). Volgens het handboek worden vanuit christelijk perspectief al deze vragen voor Gods aangezicht gebracht.

4.5 Herkenning van geloofs- en levensvragen

Marijke Prins ontwikkelde voor de gezondheidszorg een mooi model om geloofs- en levensvragen te herkennen, bevestigd in Richtlijn Spirituele zorg. Net als 'mensen die ziek zijn', gaat het bij gedetineerden ook om mensen die 'genoodzaakt zijn om zich opnieuw te oriënteren op het eigen leven'. Het model van Prins acht ik zeker te kunnen vertalen naar degenen, die in detentie geconfronteerd worden met wezenlijke vragen van het bestaan. Marijke Prins gaat in op 5 signalen om te onderscheiden waarvan dit soort vragen kunnen worden herkend.

1. Levensvragen verwijzen niet alleen naar zware onderwerpen. Het proces van detentie kan juist ook tot grotere gevoeligheid leiden voor kleine alledaagse dingen.
2. De bijzondere omstandigheid van detentie vormt een bijzondere aanleiding tot het stellen van vragen die tot dieper inzicht in de betekenis en richting van de levensloop kunnen leiden. Detentie werkt katalyserend om het eigen leven in relatie tot de directe omgeving opnieuw te bezien, de balans op te maken en nieuwe betekenissen aan het leven toe te kennen.
3. De schokkende gebeurtenis van detentie maakt werk van 'achterstallig onderhoud' op bepaalde levensgebieden. Waaronder: zaken uit het verleden verwerken, verdiepen in bepaalde aspecten uit het levensverhaal en de relatie met naasten opnieuw bezien.
4. De schok die een crisis met zich meebrengt kan een sterk gevoel van paniek en angst oproepen. De waarheid tot zich door laten dringen kan een enorme krachtsinspanning zijn. Het meest schokkend is dat men op zich zelf is teruggeworpen en geconfronteerd wordt met diepte van eenzaamheid in eigen wezen. Het is een innerlijk vechten tegen angst, onzekerheid en bedreiging. Een zoeken naar de gevoelsmatige verbinding met eigen leven, verleden, heden en toekomst.
5. Bij het confronteren met 'waarom gebeurt dit in mijn leven' ontbreekt perspectief. Niemand anders kan heel-wording of het herstel voor je doen en dat is een verwerkingsproces van

een verlangen met leren accepteren, aanvaarding en veel ongeduld. Voor de gedetineerde is dus van groot belang een klankbord te hebben; dat hij bij iemand zijn (levens)verhaal kwijt kan en zijn hart kan luchten.

Volgens Marijke Prins herhaalt een levensthema zich steeds weer. Daarbij komt steeds een nieuw facet of nieuw gezichtspunt, wat kan leiden tot verdieping van het inzicht in het eigen levensthema. Prins wijst op de metafoor van de steen in de vijver met oneindige kringen, gelaagdheden. Fases van zelfwerkzaamheid worden afgewisseld met rustpauzes om te doorvoelen en te integreren wat is ervaren en beleefd. Een levensverhaal delen, vrijuit in openheid en vertrouwen praten, kan een helende ervaring zijn. Echter, praten over oud zeer doen mensen niet makkelijk. Het gaat als bij een biecht om een bekennen waar men zich voor schaamt. Er is aarzeling, angst voor afwijzing en terughoudendheid. Behalve het belang van het beroepsgeheim van de GV-er vraagt het van diegene ook het vermogen om zonder oordelen te horen, te luisteren en er te zijn als persoon. (Prins, 1996).

4.6 Conclusie hoofdstuk 4

Levensvragen kunnen erg variëren. Behalve vragen over geloof en zingeving, kan het bij levensvragen gaan over het omgaan met anderen, grenzen verleggen, emotionele belasting en dergelijke. Dit hoofdstuk leert dat levensvragen de vragen zijn die op een bepaald moment het meest belangrijk voor je zijn. Het antwoord op die vragen of de behandeling ervan moet dus richting aan je leven geven. In de Bijbel is die 'richting' in de Wijsheidstraditie te vinden en in hermeneutische verbanden met vele Bijbelse personen die blijk geven van een drang tot overleven: "Hoe moet ik omgaan met deze crisis?". Tot aan het Nieuwe Testament lijkt dat de belangrijkste levensvraag te zijn. Met het gebeuren van Jezus weet het christendom de belangrijkste vragen sterk en efficiënt te beantwoorden vanuit de Bijbel. Alpha – Prisons zal ook dat christelijk antwoord kunnen geven, met oog voor de specifieke levensvragen in detentie. De vele Bijbelse voorbeelden lijken me prima toepasbaar bij de cursus, wat wel vraagt om een hermeneutisch-communicatieve vrijwilliger.

Levenswetenschappers stellen 'oervragen' onder een 'hoe verhoudt ik me tot het verleden' en daarbij een vitaal verlangen om verbinding te hebben met een 'hoe maak ik verbinding met de toekomst'. Bij levensvragen in detentie overheerst in theorie de vraag te men het daar 'overleeft' gepaard gaande met de nodige angsten en onzekerheid, ook voor de periode daarna. Hoe men daarmee leert omgaan verschilt per denominatie. De onderscheiden signalen van geloofs- en levensvragen duiden op een bewustwordingsproces van het eigen levensverhaal wat gepaard gaat met een innerlijk gevecht en een verlangen naar herstel. Het levensverhaal naar buiten luisteren is van erg groot belang en de respectvolle presentie van GV daarbij niet minder.

Voor mijn omschrijving van de levensvraag van een gedetineerde en een toetsbeeld voor het verdere, herleid ik tot nu toe drie belangrijke elementen:

- *Hoe moet ik omgaan met deze crisissituatie ,*
- *hoe verhoudt zich die tot mijn verleden en*
- *hoe maak ik een nieuwe verbinding met mijn toekomst.*

Het is misschien nog het beste samen te vatten met de hele korte en persoonlijk vraag in de titel van deze scriptie: 'Wat doe ik hier?' De vraag naar allerlei praktische zaken of bepaalde relaties lijkt ondergeschikt aan de drie elementen. Bijvoorbeeld vragen over geweld in de Bijbel, hoeven niet zozeer gesteld te worden om kennis op te doen, maar om het eigen gedrag aan te spiegelen. Het

model van Marijke Prins bevestigt dat ook alledaagse dingen een innerlijk gevecht met zich mee kan brengen. Het vernieuwen van levensvragen duidt op een iteratief proces. Levensvragen lijken zich ook te herhalen; een antwoord is nog niet altijd het antwoord.

Voor het delen van levensvragen is een vertrouwelijke omgeving en openheid nodig. De GV-er is dan de professional, gespecialiseerd in spirituele zorg, wanneer men vastloopt in de eigen geloofs- of levensvragen omdat het levensperspectief ingrijpend is gewijzigd. GV-ers krijgen bijvoorbeeld te horen dat achter een bepaald issue een heel (cultureel) leven verborgen ligt. Het zou goed zijn als de GV-er zijn cases ook ter lering aan Alpha - vrijwilligers kan meegeven.

Bij overtuigde christenen (of bekeerlingen) kunnen de levensvragen door het geloof anders ervaren worden, wat bij een Alpha – Prisons ook aan de orde zal zijn. Desondanks kan iets op bepaalde momenten ontzettend aangrijpen, emotioneel verlammen. Naast het toepassen van de Bijbelse voorbeelden lijkt een boek zoals van Geisler en Türek goed materiaal om samen aan de slag te gaan. Buiten dat zijn er hedendaagse identificatiepersonen, zoals ex-justitiabelen die graag hun ervaringen willen delen en ook dat zal bij een Alpha – Prisons terugkomen. In de hoofdstukken hierna ga ik verkennen in hoeverre Alpha – Prisons een effectief middel is, welke levensvragen men beoogt te behandelen en welke (levens)vragen het meeste terugkomen in de huidige praktijk van de PI de IJssel en Dordrecht.

5 Alpha – Prisons

Het doel van dit hoofdstuk is om in te gaan op het andere onderzoeksobject; Alpha – Prisons. Dit hoofdstuk houdt de cursus tegen het licht, die levensvragen ruimte geeft. Naast de cursusinformatie, betrek ik hierbij ook informatie van een voorlichtingsavond tijdens de onderzoeksperiode.

5.1 Inleiding

De Alpha - cursus heeft in beginsel een missionaire insteek⁵. W. Verboom, schrijver van 'De Alpha-Cursus Onderzocht - een onderzoek naar hedendaagse missionaire catechese', noemt het cursusmodel charismatisch. Een interessant leerpunt bij Verboom is om een introductie gesprek te hebben met deelnemers, voorafgaand aan hun deelname. Volgens Verboom is er ook een duidelijke behoefte aan een vervolkring; 76% van de Alpha-cursisten zegt daaraan te zullen deelnemen (Verboom, 2002). In de beleidsnota van 2004-2008 voor het Protestants Justitiepastaat (zie 3.2) wordt de Alpha cursus genoemd als optie voor gespreksgroepen met een meer lerende functie. Uit de latere brochure 'PRISONAlpha 2011/2012' blijkt Alpha – Prisons in Nederland in meer dan tien verschillende gevangenissen te draaien sinds 2003. Naast een missionaire karakter, biedt volgens deze brochure Alpha – Prisons gedetineerden een kans om de grote levensvragen te stellen. Immers, het leven in de gevangenis roept als vanzelf de grote levensvragen op. Wat is de zin van mijn leven? Is vergeving mogelijk? Waarom lijden? (M. van Blaaderen, 2011).

5.2 Missie en doelgroep

Volgens de informatie van de website van Alpha Nederland ontstond Alpha - Prisons in 1994 in Engeland. Op dit moment wordt in 75% van de Engelse gevangenissen Alpha gegeven en Alpha gaat de hele wereld over. In 80 landen is Alpha inmiddels een feit in mannen-, vrouwen- en

⁵ N.J.M. Goedhart formuleert in Toerusting, nr. 4, 1999, p. 16 het als volgt: Mensen (hernieuwd) kennis laten maken met de inhoud en betekenis van het christelijk geloof.

jeugdgevangenen. In Nederland was de 'Bijlmerbajes' in 2001 de eerste locatie voor een Alpha – Prisons (International, Alpha in Prison, z.j.). Het instrument Alpha – Prisons beoogt aan te sluiten bij de leefwereld en behoeften van gedetineerden. De deelnemers leren de basis van het christelijk geloof kennen en gaan op zoek naar antwoorden op hun levensvragen. In haar communicatie benadrukt Alpha – Prisons gedetineerden een kans te bieden om die vragen hardop te stellen. Voormalig beleidsverantwoordelijke, ds. Jan Eerbeek vindt de Alpha-cursus van grote waarde voor de gevangenen: "Ik ben fan van PrisonAlpha. Onderzoek wijst uit dat 75 % van de gedetineerden zegt in God te geloven. PrisonAlpha helpt ze om dat geloof verder uit te diepen." Volgens Eerbeek heeft Alpha – Prisons een aantal positieve effecten waar je niet omheen kunt: "De meest opvallende is wel dat deelnemers aan de cursus minder snel terugvallen in ongewenst gedrag. Dat dient niet alleen de sfeer in de gevangenen, maar ook het maatschappelijk belang. (...) Als ze geloof (her)vinden, komt hun toekomstperspectief geestelijk gezien ook in een nieuw licht te staan." (M. van Blaaderen, 2011)

5.3 Inhoud, vorm en levensvragen.

Alpha – Prisons heeft dezelfde onderwerpen als de 'gewone' Alpha, maar de inhoud, het materiaal en de opzet zijn aangepast voor gebruik in penitentiaire inrichtingen. In Nederland is de christelijke Geestelijke Verzorging binnen de gevangenis eindverantwoordelijk. Een team van speciaal getrainde vrijwilligers uit lokale kerken ondersteunt bij de uitvoer van de cursus. Ds. Eerbeek: "De vrijwilliger leert het hart van het Evangelie kennen: geven aan mensen die leven in gebrokenheid. Dat is van onschatbare waarde voor zowel de gedetineerde, als voor de vrijwilliger zelf."

Tijdens een voorlichtingsavond in de PI Dordrecht voor 15 vrijwilligers gaf Helmine Pronk, coördinator bij Alpha Nederland een doorkijkje naar Alpha – Prisons in de praktijk. Zij benadrukt dat het bij de cursus gaat om community. Het is kennismaken met het christelijk geloof, God, Jezus, maar vooral in beleving. Volgens Pronk is het strafsysteem een afzondering van de verbinding die men heeft. Mee vieren, mee zingen, samen tijd doorbrengen, verhalen delen: verbinding is de kracht van de Alpha (persoonlijke communicatie, 22 maart 2018).

Alpha – Prisons wil elke man, vrouw of jongere in de gevangenis de kans geven Christus te leren kennen als ze dat willen. Daarnaast wil ze de kerken nieuw leven inblazen door in de gevangenen te reiken met de liefde van Christus en gedetineerden te helpen vanuit de gevangenis terug in de samenleving te re-integreren en productieve en positieve leden van hun gemeenschap te worden. (Lauren Whig, 2018). Alpha Nederland biedt de vrijwilligers expertise en kwaliteitsondersteuning voor de begeleidingsteams. Normaliter zijn er 14 bijeenkomsten en op een 'weekend' staat de Heilige Geest centraal. Binnen een PI is dat zoeken naar de vorm; vaak lukt het om bijvoorbeeld een (zon)dag of een dagdeel samen op te trekken en met elkaar te lunchen. In de praktijk wordt de serie van 14 lessen vaak ingekort tot 8 bijeenkomsten. Verschillende lessen zijn dan samengevoegd, bijvoorbeeld met de thema's: 1) Is er meer? 2) Wie is Jezus? 3) Bidden en de bijbel. 4) Hoe kan ik het kwade weerstaan? 5) De Heilige Geest, 6) Geneest God ook nu nog? 7) Hoe zit het met de kerk en als evaluatie en afsluiting 8) Hoe nu verder?

De groepen deelnemers bestaan idealiter uit 8 tot 10 personen. Men begint met koffie en koek; een belangrijk moment van ontmoeting en ontspannen. Dan is er een plenaire inleiding en vervolgens splitst men in subgroepen van ongeveer 4 personen. Daarbij gaat het erom te luisteren naar wat er leeft; vragen laten stellen en zelf laten vertellen. Een beginvraag van de begeleider kan dan zijn: "Met wie ben jij verbonden? Met de Vader, de Zoon of de Geest?"

In de subgroepen is volgens Pronk soms merkbaar de Heilige Geest aanwezig. Er is ruimte voor erg persoonlijke momenten; samen Gods aanwezigheid zoeken, bidden, community. De voorlichting van Pronk gaat verder gepaard met vele praktische tips en ervaringen van de verschillende bijzondere dingen die er gebeuren. Uit deze informatie over Alpha – Prisons blijkt dat de ruimte voor het stellen van geloofs- en levensvragen aanwezig is. De meest recente uitnodigingsfolder benoemt dat ook nadrukkelijk voor de doelgroep; zie afbeelding 1.

Afbeelding 1: knipsel uitnodigingsfolder Alpha – Prisons

Bij een scan van het Alpha – Prisons lesmateriaal, blijkt dat het thema levensvragen wordt gekoppeld aan enerzijds de persoon van Jezus en anderzijds aan het lezen van de Bijbel. Het lesmateriaal over Jezus (dag 3) stelt in een presentatie: 'Hij was meer dan een gewoon leraar. Hij gaf antwoord op levensvragen.' Over de Bijbel (dag 6) stelt het materiaal in de begeleidende tekst voor de cursusleider: 'Het gaat hier ook over mij, over de vragen die mij bezighouden, over de twijfels waar ik mee rondloop. De Bijbel helpt om antwoorden te vinden op levensvragen, antwoorden die uitstijgen boven de menselijke horizon' (Martin Liefhebber, 2018). In het werkboek voor deelnemers van Alpha – Prisons komt de term 'levensvragen' enkel terug in de vraag bij bijeenkomst 1: 'Vraag je je wel eens af wat de zin van je leven is? Heb je ook andere levensvragen?' In het verdere gaat het vooral om het nadenken over het geloof en om dat te bespreken. Vooral bijeenkomst 9 haakt in op de fase van detentie met het thema 'vrijheid in vervulling' gekoppeld aan 'vervulling met Gods Geest'. De vraag van de slotbijeenkomst 'Hoe nu verder?' nodigt gedetineerden uit om vanaf dat moment echt een nieuwe start te maken en helemaal te gaan voor God (Gumbel, 2013).

5.4 Conclusie hoofdstuk 5

De gedetineerde heeft een sfeer nodig van openheid en vertrouwen; ruimte om zijn levensvragen te kunnen stellen. Alpha – Prisons geeft die ruimte, waarbij dan nog wel sprake is van een (kleine) groep. Alpha – Prisons presenteert zich met de ambitie om met levensvragen aan de slag te gaan. Tegelijk lijkt Alpha – Prisons niet goed aan te sluiten op de specifieke vragen die leven bij gedetineerden, zoals dat in hoofdstuk 4 naar voren kwam; de erg persoonlijke vraag hoe te kunnen overleven. Weliswaar geeft Alpha – Prisons een antwoordrichting aan en een helder handvat: het leren kennen van Christus en het delen in Zijn community. De presentaties en het cursus materiaal zullen in eerste instantie bij de deelnemers geloofsvragen oproepen. Het zoeken naar zingeving kan daar heel goed mee samengaan en wellicht is de sfeer op enig moment toch goed genoeg om met specifieke levensvragen te komen. Geloofs- en levensvragen zullen binnen Alpha – Prisons ook te koppelen zijn, bijvoorbeeld bij het thema 'bidden en de bijbel'. De cursus begeleider van Alpha – Prisons mag dan de verbindingen leggen, zeker bij een gedetineerde die zijn autonomie kwijt is.

5.5 De verkenning tot nu toe

Deze verkenning is erop gericht welke (levens)vragen gedetineerden bezighouden en daar dan de cursus Alpha - Prisons naast leggen. Dat maakt het mogelijk om de vooronderstelling te beoordelen en passende verbeteringen of alternatieven aan te reiken. Een 'toets model' voor wat betreft levensvragen is helpend om naast de praktijk te leggen en conclusies en aanbevelingen doen tot het wel of niet bijstellen van Alpha – Prisons en de invulling van het justitiepastoraat.

Detentie

De wereld binnen een PI is niet te vergelijken met buiten. Gedetineerden hebben hun specifieke problemen en eerdere relaties, autonomie en competenties zijn weggefallen. Het leven in detentie confronteert mensen met wezenlijke vragen van het bestaan, waarbij de belangrijkste vraag lijkt te zijn: Hoe moet een gedetineerde zich (opnieuw) oriënteren op zijn leven?

Justitiepastoraat

De justitiepastor heeft een vertrouwensband met gedetineerden, waardoor levensvragen opgespoord en besproken worden. Zij zijn erop gericht dat mensen binnen de PI hun geloof kunnen beleven en samen een weg te zoeken in geloofs- en levensvragen. Het ambtsgeheim is daarbij essentieel voor het kunnen opbouwen van een pastorale vertrouwensrelatie. Het justitiepastoraat heeft een ondersteunend, samenhangend en meerledig aanbod. Het is aan de pastor om binnen de diverse vormen al vragend te verkennen welke geestelijke en morele hulp nodig is. Daarbij is de vrijplaats in individuele gesprekken vaak veiliger dan bijvoorbeeld bij groepswork met een meer lerende functie, zoals Alpha – Prisons.

Definiëring Levensvragen

Levensvragen zijn te typeren als vragen waar je leven van afhangt; waar iemand heel persoonlijk mee worstelt. Dat hoeven geen geloofsvragen te zijn, die uiteraard wel een rol kunnen spelen. Het lijkt erop dat de literatuur geen consensus heeft over de betekenis van het begrip levensvragen. In detentie overheerst de vraag hoe men het daar ‘overleeft’ gepaard met de nodige angsten en onzekerheid voor de periode daarna. Bij levensvragen is er sprake van een iteratief proces. GV-ers kunnen geconfronteerd worden met een gedetineerde die meermalen vastloopt in de eigen (levens)vragen met (hernieuwde) emoties.

Alpha – Prisons

Alpha – Prisons geeft de ruimte en sfeer om binnen een (kleine) groep levensvragen te stellen, maar lijkt er niet op gericht om de specifieke en persoonlijke vragen bij gedetineerden te behandelen. Alpha – Prisons geeft daarvoor wel de antwoordrichting aan: het leren kennen van Christus en het delen in Zijn community. Daarmee heeft de cursus een eigen accent en karakter, wat verschillend kan zijn dan dat van de GV-er.

Voorlopige conclusie

Vooruitkijkend naar de onderzoeksvraag valt op dat de verwachtingen van GV kennelijk anders zijn dan van de begeleiding bij Alpha - Prisons. GV geeft ruimte voor bezinning en morele hulp rondom de specifieke vragen in detentie, waarbij ze de trits van vieringen, individuele en groeps gesprekken gebruiken en Alpha – Prisons vooral als vormend en lerend zien. Alpha – Prisons heeft inmiddels een ruime expertise opgebouwd en lijkt vooral gericht op het ervaren van community en de missie om Christus te laten kennen als antwoord voor alle levensvragen.

6 Gesprekken met GV-ers

Het doel van deze en volgende hoofdstukken is om na de (theoretische) verkenning in te gaan op de praktijk. Dit hoofdstuk over interviews met enkele GV-ers, geeft een beeld van hoe zij in de PI's van Dordrecht en Krimpen aan den IJssel tegen Alpha – Prisons aankijken. Voor een uitgebreide verantwoording verwijs ik naar de getranscribeerde interviews; de bijlagen D en E.

6.1 Inleiding

Bij de gesprekken met GV-ers is mijn bedoeling inzicht te krijgen in de praktische aanpak en hun ervaringen, met mogelijkheden tot eventuele verbetering van het Justitiepastoraat in relatie tot Alpha - Prisons. In PI Dordrecht hebben ze ‘verse ervaringen’ met Alpha – Prisons en zijn ze vanaf het begin erbij betrokken; in PI de IJssel heeft de laatste cursus meer dan 1,5 jaar geleden plaatsgehad. In de uitvoering zijn er ook verschillen; in Dordrecht is het door de GV-er vooral een bijwonen, terwijl in de IJssel de GV-er meer nadrukkelijk betrokken is.

De interviews aan de hand van het model in bijlage B, cirkelden rond de volgende topics:

1. Geloofskennmerken en socialisatie van de deelnemers als ze beginnen met Alpha - Prisons.
2. Start van de cursus; hoe verloopt het proces van werven en van leiding geven?
3. Met wat voor motivatie komen de gedetineerden binnen?
4. Hoe is de inhoud en het programma van de cursus opgebouwd?
5. Met welke (levens)vragen komen ze binnen en hoe wordt daarmee omgegaan?
6. Wat valt op aan (geloofs)ontwikkeling van de deelnemers gedurende de cursus?
7. Hoe wordt de cursus geëvalueerd? Voldoet het aan de behoeften van de deelnemers?
8. Waar liggen knelpunten of moeiten rondom de integratie van het geleerde?
9. Hoe denk je over het instrument Alpha – Prisons in relatie tot specifieke (levens)vragen?
10. Wat helpt gedetineerden om de cursus met hun persoonlijk geloofsleven te integreren?
11. Op welke manier krijgt de cursus een vervolg, aanvulling of verdieping?

De topics zijn gebaseerd op literatuur onderzoek en opgesteld om tot een antwoord te komen op de deelvragen van het onderzoek (zie 1.1). Voor een overzicht van de gebruikte opzet van het project, codes, groepen en verwerking met het kwalitatief analyseprogramma Atlas ti, verwijs ik naar de bijlagen P en Q.

De resultaten van de interviews worden uitgewerkt in de twee volgende paragrafen, met de deelvragen als kapstok. Op basis van de gecodeerde quotes analyseer ik wat de GV-ers hebben gezegd over nut & noodzaak van het instrument Alpha – Prisons, hun verdere reflectie, tips en verbeterpunten. Daarbij voeg ik enkele kenmerkende citaten.

6.2 Nut en noodzaak als GV - instrument

Alpha – Prisons is vooral bedoeld voor de gedetineerde om het geloof in God verder uit te diepen. De cursus is begonnen als een verdere ontwikkeling van het gespreksgroep- en vormingswerk en wordt beschouwd als aanvulling op de formele bestaande GV. GV-ers benoemen dat iedereen welkom is, die wil na denken over de inhoud van het christendom. In de praktijk gaat het vooral om mensen die meer willen weten over of bezig zijn met geloof, in diverse fases. Ze worden door GV-ers actief benaderd. In Dordrecht heeft men te maken met sterke wisseling en afhakers, vooral bij deelnemers van de HvB afdelingen. Dat maakt dat ze het cursusprogramma aanpassen. De GV-ers verwoorden dat de (leer) vragen en de filmpjes van de cursus wel goed zijn.

De missionaire insteek van de gewone Alpha is hier niet de bedoeling, maar meer wat weet je van je geloof. De werving gaat via een A4-tje waar de lessen op staan met de data. Daarbij staat dan als opmerking: ‘Heb je zin om na te denken over de inhoud van het christendom? Welkom!’ Bijlage D, alinea 15

In welke mate het programma afgestemd is op specifieke (levens)vragen van deelnemende gedetineerden (vgl. deelvraag 2) komt niet duidelijk naar voren. Soms wordt geoordeeld dat een PI niet de goede plek is voor een Alpha – Prisons, vanwege de veelvuldig labiele persoonlijkheid en psychiatrisch ziektebeeld van gedetineerden. Het lesprogramma dat gevolgd wordt is behoorlijk afgebakend, met een zoekelement, ruimte voor vragen en het inbrengen van ervaringen van vrijwilligers. De systematische aanpak legt wel al snel een focus op Jezus.

De eerste les is fantastisch: “Is er meer?” Daar zit ook een zoekelement in. (...) ze proberen ervan een ‘gesloten systeem’ te maken. De eerste lessen, de eerste is mooi, foto’s delen met elkaar. Wat is dat voor jou? Dan meteen in de tweede les: Wie is Jezus? En in de derde: Waarom? Voor onze zonden. En dat is dan meteen de oplossing. Bijlage D, alinea 8 en 10

Een GV-er van PI de IJssel geeft blijk van een ‘bescherming van de deelnemers: “Bij de Alpha waren wij {GV-ers} altijd in de lead. Wij probeerden een persoonlijk inhoudelijk gesprek niet door vrijwilligers te laten onderbreken. Die hadden soms niet dat aanvoelen. Dan was het bijvoorbeeld tijd voor koffie, of koek, terwijl je diep, zwaar in gesprek bent als GV-er. Bijlage E, alinea 3

Deze bescherming blijkt soms ook nodig voor een vrijwilliger: “Ik heb meegemaakt dat een vrijwilliger gewoon bang was; die voelde zich niet zo op het gemak bij een gesprek en vroeg me of ik erbij kon komen zitten. “ Bijlage E, alinea 16

De (levens)vragen van gedetineerden (vgl. deelvraag 3) zijn heel divers in te schatten. Een GV-er vindt dat er te makkelijk wordt omgegaan met de échte vragen van gedetineerden. In PI de IJssel was de eigen Inbreng van de GV ook groter, kennelijk om dat te voorkomen. Volgens de GV-ers stellen gedetineerden soms manipulatief of provocatief vragen aan vrijwilligers, zoals over complottheorieën en het christendom.

Er is nu te weinig ruimte voor de echte vragen. Welke dat zijn? Nou net als [naam deelnemer] ‘Waarom ben ik hier?’ Vragen over hun delict, over verslaving, over gebruik, over waar en niet waar. En zoals ‘Waarom luistert God niet naar mij? Ik ben zo vaak aan het bidden? Over de crisis van dat moment. Bijlage D, alinea 18

Of de specifieke (levens)vragen van gedetineerden blijkens evaluatie voldoende aan bod gekomen zijn (vgl. deelvraag 4) is volgens de GV soms wel het geval. Bepaalde deelnemers krijgen zeker antwoord of hebben bijzondere ervaringen bij Alpha – Prisons. De gesprekken onderling en het elkaar bevragen wordt erg gewaardeerd. De ervaring leert dat veel van de mannen lastig luisteren en leren tegelijk. De GV is erg positief over de inzet van de vrijwilligers, maar betwijfelt of ze echt de diepte (kunnen) ingaan, goed doorvragen en of ze de deelnemers wel goed aanvoelen.

Ze kennen het binnenleven niet. Het zijn boeven. Een boef is niet anders dan een mens, maar ‘vergeving van zonden’ gaat over de hoofden heen. Boeven zijn mannen met een beschadigd verleden, met een dossier. Het is allemaal niet zo simpel... (...) de vrijwilligers gaan er echt voor! Elke keer weer komen, bidden, dan de namen noemen en ze hebben hun voorbereiding eraan. Bijlage D, alinea 14 en 19

GV-ers wijzen erop dat het enerzijds gaat om het belang van de groep en anderzijds is er de diversiteit van deelnemers en niveaueverschillen. Een deelnemer kan erg nuchter zijn, terwijl de ander veel meer filosofisch is aangelegd. “Hoe sluit je aan en hoe zijn die mannen ingesteld. Is dat beeldend, voelend, cognitief?” Bijlage D, alinea 24

6.3 Reflectie en verbeterpunten

Of Alpha - Prisons het juiste instrument is om met de levensvragen van deze gedetineerden om te gaan (vgl. deelvraag 5) is voor GV kennelijk niet altijd het geval, maar de meningen verschillen. Aan het eind van de cursus is er tussen de GV en vrijwilligers onderling een evaluatie om vooral praktische punten voor de volgende cursus te bespreken. Voor wat betreft de vorm is het gebruik van plaatjes aan zowel het begin als eind erg positief. Ook het diploma aan het eind, maar dat het eten belangrijker is dan het gesprek, is wel eens lastig. Een GV-er zei mooi diplomatiek:

Ik vind de Alpha opwekkend, ter sprake brengend en prikkelend op meerdere vlakken. Bijlage D, alinea 26

In PI de IJssel is het programma door de GV aangepast om het inhoudelijke gesprek beter te voeren. In PI Dordrecht wil men eigenlijk liever een alternatieve lijn; bijvoorbeeld aan de hand van de geloofsbelijdenis of catechismus. Een GV-er: *“Het geheim zit in de incarnatie en de liefde van God de Vader.”* Bijlage D, alinea 11

Via welke (vervolg-)instrumenten een relatie tussen Alpha - Prisons en levensvragen van gedetineerden kan worden verbeterd (vgl. deelvraag 6) is volgens de GV door meer op zoek te gaan naar het geheim. Volgens GV-ers hangt veel af van de betrokken vrijwilliger. Een aanvullende training, gericht op de doelgroep, kan meer uniformiteit geven. Een ander verbeterpunt zou zijn dat de deelnemers zelf bij de inleiding goed kijken waar ze staan qua geloof.

Zoals met dat filmpje van mr. Bean bij het zwembad; iedereen is waardevol. Bijlage E, alinea 13

Het mag van mij meer gaan over het omgaan met twijfel. Over het innerlijk. En meer op cultuur gericht. Er zijn hele mooie boeken die je kan gebruiken om over het geloof te praten. Volgens mij zou je dat bijvoorbeeld goed kunnen doen met: ‘Catechismus van de compassie’. Bijlage D, alinea 27

6.4 Conclusie hoofdstuk 6

De werkwijze en ervaring verschilt per PI. In Dordrecht is de GV-er meer observant, terwijl men in Krimpen meer controlerend betrokken lijkt te zijn geweest bij Alpha – Prisons. De gemene deler is dat er een bepaalde spanning bestaat. GV-ers zijn bang dat vrijwilligers niet goed snappen hoe het er echt aan toe gaat in een PI en in het hoofd van de deelnemers. Gedetineerden zijn beschadigde mensen.

Met betrekking tot deelvraag 1: voor de GV-er is Alpha - Prisons bedoeld om het geloof in God verder uit te diepen. Het dieper doordenken en zoeken naar de betekenis van het christen zijn. Daarbij is vooral een vormend of ontwikkelend karakter van belang, gegeven de crisissituatie waarin men zich bevindt.

Met betrekking tot deelvraag 2: voor de GV-er wordt vrij systematisch het gebruikelijke lesprogramma gevolgd, waarbij de focus al snel op de persoon van Jezus komt te liggen. Het programma wordt verder niet afgestemd op de specifieke (levens) vragen van de deelnemende gedetineerden. Vanwege praktische problemen wordt de cursus in de regel ingekort.

Met betrekking tot deelvraag 3: de GV-er ziet (levens)vragen als heel divers en weet wat het is om de echte vragen naar boven te krijgen. Voor de GV-er zijn dat bij gedetineerden vooral de vragen over het omgaan met hun crisis op dat moment.

Met betrekking tot deelvraag 4: er is geen evaluatie met de deelnemers en daarmee is het lastig in te schatten of hun specifieke (levens) vragen voldoende aan bod zijn geweest. GV-ers schatten in dat cursusbegeleiders, ondanks hun positieve en toelovende inzet, niet altijd de deelnemers goed kunnen aanvoelen.

Met betrekking tot deelvraag 5: of Alpha – Prisons het juiste instrument is voor levensvragen wordt wisselend over gedacht. Er is waardering, vooral voor de vorm, maar ook een wens voor alternatieven, vooral voor de inhoud.

Met betrekking tot deelvraag 6: de GV-er heeft verschillende tips en verbeterpunten voor wat betreft de relatie tussen Alpha – Prisons en levensvragen van gedetineerden. Een andere insteek kiezen, een (aanvullende) training voor vrijwilligers, alternatief cursusmateriaal en aan het begin van de cursus plenair een eigen momentopname maken van waar men staat in het geloof.

7 Gesprekken met (oud) deelnemers

In dit hoofdstuk volgen de resultaten van de formele interviews met gedetineerden als (oud) deelnemers van Alpha – Prisons. Voor dit onderzoek zijn zij de belangrijkste informatiebron. Er zijn interviews gehouden met 7 deelnemers die anoniem zullen blijven. Zij geven een vrijblijvend beeld in hun achtergronden, ervaringen en ontwikkeling gedurende hun detentie en hun levensvragen daarbij. Voor een uitgebreide verantwoording verwijs ik naar de getranscribeerde interviews; bijlage F t/m L.

7.1 Inleiding

Bij de interviews is het aan de hand van het model in bijlage A de bedoeling om het levensverhaal van gedetineerden voor een deel naar buiten te luisteren en daarmee hun belangrijkste levensvragen en relatie tot Alpha – Prisons te horen. De interviews cirkelden rond de volgende topics:

1. Persoonlijke achtergrond; met aandacht voor hun 'opgroei milieu' en socialisatie.
2. Motivatie voor de cursus; waarom en hoe is men aan Alpha – Prisons begonnen?
3. Geloofsontwikkeling tijdens detentie; hoe is het nu ten opzichte van vroeger?
4. Rol van de Alpha – Prisons in het geloofsleven; wat heeft de cursus bijgedragen?
5. Welke invloed hebben contacten met anderen; buiten of op de afdeling?
6. Wat onderneemt de deelnemer aan spirituele vorming en zijn levensvragen?
7. Wat is de huidige stand van zaken en het effect van de cursus? Welke tips?

Met behulp van deze topics kom ik tot het antwoordbeeld van deze deelnemers op de deelvragen 2 t/m 6 van het onderzoek (zie 1.1). De resultaten van de interviews werk ik uit in vier volgende paragrafen, met diverse citaten die model staan. De deelvragen gebruik ik weer zoveel mogelijk als kapstok.

In paragraaf 7.2 geef ik de resultaten van wat de deelnemers gezegd hebben over hun detentieperiode, hun achtergronden en identiteit, met daarbij hun motivatie voor Alpha – Prisons en de vragen die bij hen leven. In paragraaf 7.3 komt dan een analyse van hun ervaringen met de cursus. Wat is voor hen de meerwaarde of het effect, in hoeverre blijkt Alpha – Prisons op hun vragen afgestemd en zijn hun (levens) vragen min of meer beantwoord. In paragraaf 7.4 zoom ik in op de specifieke levensvragen zelf; wat zijn dat geweest, hoe is het nu en heeft men eventuele

verbeteringen voor Alpha – Prisons. In paragraaf 7.5 analyseer ik nog een aantal quotes van deelnemers over het vervolgtraject en die ik van bijkomend belang acht voor dit onderzoek.

De gesprekken met (oud) deelnemers verkennen hoe het er nu in de praktijk bij hen uit ziet. De gedetineerden van de PI Dordrecht hebben op wisselende moment de Alpha – Prisons gevolgd. Voor twee van hen was het een paar maanden gelden, een gedetineerde was sinds kort actief deelnemer en voor de vierde was het een aantal jaren geleden. De geïnterviewde gedetineerden van PI de IJssel zijn ook korter of langer geleden deelnemer geweest, maar allemaal langer dan 1,5 jaar geleden. De gedetineerden van PI de IJssel hadden langdurige vrijheidsstraffen en van de gedetineerden van de PI Dordrecht waren enkelen nog in voorarrest.

De gesprekken konden ongestoord en in alle rust verlopen. Er waren enkele ‘critical events’ zoals een gesprek met de psycholoog kort voor het interview. Aan het begin van het gesprek is daarop gereflecteerd en besloten om door te gaan. In een ander geval hebben we vanwege tijdsdruk het interview een week uitgesteld. Voor het complete narratief van de deelnemers verwijs ik graag naar de getranscribeerde interviews. Omwille van de privacy zijn de meeste namen weggelaten.

7.2 Detentie periode

Eerst is dus ingegaan op de achtergronden van de informant zelf en diens levensloop tot op dat moment. Daarbij komt ook diens geloofsontwikkeling ter sprake en de – aanleidende – omstandigheden van detentie. Op enig moment komt Alpha – Prisons in beeld en gaan we in op de belangrijkste motivatie voor Alpha – Prisons en welke levensvragen daarbij een rol spelen.

A: detentie & motivatie (vgl. deelvraag 2)

In welke mate het programma afgestemd is op specifieke (levens)vragen komt bij deelnemers sterker naar voren dan bij de GV-ers. Uit antwoorden blijkt het agogische en het affectieve aspect een belangrijke rol te spelen. Verschillende deelnemers benoemen het contact met vrijwilligers, geholpen willen worden, zich eenzaam voelen of zich willen identificeren met andere christenen. Verder blijken er veel verschillen in behoeften; serieus bezig zijn met het geloof, meer willen weten, op zoek naar echte rust of gewoon een bepaalde dagbesteding. Enkele citaten die model staan:

Er zijn er ook die maar effetjes komen, voor de koffie en de koek en dan zijn ze het zat. Daar heb ik me ook wel aan geërgerd. Het heeft mij erg geholpen. Om te gaan brainstormen over het geloof, en te beseffen; wat biedt het leven en wat wil de Heer! (...) Toen ik hier kwam, werd ik eerst opgezocht door de pandit. Een hindoe. Maar daar had ik niets mee. Dat was niet wat in ik het geloof zoek. Wat ik wel zoek? Dat is rust, verlichting. Innerlijke rust. Vrede. Ik voelde me toen heel naar. Bijlage F, alinea 2 en 11

Ik was wel nieuwsgierig. Ik wil er meer over weten gewoon. Bijlage H, alinea 9

ik herinner me de Alpha daar nog. Ik wist veel over de Bijbel en er kwamen ook vrijwilligers. Ook Joop Gottmers [schrijver ‘Knockout’] is een keer geweest. De Alpha duurde iets van 6 weken. We zaten in groepjes en bespraken de thema’s die op papier stonden, daar moesten we met elkaar over praten. We spraken over de Bijbel. Over wat er inhoudelijk op dat papier stond. Met een paar vragen om over te discussiëren. Niet over persoonlijke dingen. Dat waren ook wel 1 op 1 gesprekken, met vrijwilligers. Bijlage L, alinea 20 en 21

B: welke vragen leven (vgl. deelvraag 3)

De (levens)vragen van gedetineerden zijn even divers als hun behoeften. Bij deze deelnemers komen manipulatieve of provocatieve vragen nu niet boven. De hoofdthema's die in hun antwoorden te herkennen zijn, hebben betrekking op: vergeving, zelfbeeld en autonomie, godsbeelden, het omgaan met emoties, bang om naar buiten te gaan of om anderen te vertrouwen en een zoeken naar rechtvaardigheid. Deze items verschillen amper van die in de gewone gespreksgroepen; zie bijlage C.

Hieronder volgen enkele citaten waaruit de diversiteit van de levensvragen duidelijk wordt.

Mijn grootste vraag, waar ik moeite mee had, was: "Hoe kan God mensen vergeven die heel slecht zijn?" Daar zat ik mee. Verkrachters, moordenaars, echt heel slechte mensen. Bijlage F, alinea 13

Op een gegeven moment gingen allerlei dingen fout. Toen kreeg ik dat gevoel. Zo heeft God mijn boek niet geschreven! Als ik zo verder zou gaan... dan gaat het niet goed. (....) Met welke vragen ik toen zat? Waarom is mijn leven zo? Waarom gaat alles zo? Alles ging fout, ik voelde me slachtoffer. Ik heb kinderen, dit kan zo niet.... Dit wil ik niet. Bijlage G, alinea 4 en 16

God? Er moet wat zijn! Jezus? Is dat God? Levend? Dat weet ik niet. Als we het zeker weten, ging iedereen geloven. Bijlage H, alinea 8

Waarom is er geen dialoog met de mensen zelf!? Er wordt alleen maar over me gesproken! (....) ben ik mijn eigen graf aan het graven? Bijlage I, alinea 2

Wat heeft het leven voor zin? Waarom leef ik? Niet om te doen wat ik gedaan heb! (....) mijn geloof, dat is echt in detentie gekomen. De gewaarwording. Ik ben met niets anders bezig dan dat. Wie ben ik!? Hoe, wie ben je!? Wie ben je eigenlijk? Bijlage J, alinea 10 en 14

Mijn grootste vraag is: waarom heb ik het gedaan? (....) En hoe kijken de mensen tegen jou op... Nu gaat het allemaal mooi en aardig. Maar straks? Naar een verjaardag? Je weet niet hoe ze reageren. Na 6,5 jaar is de wereld zo ontzettend veranderd; dan ga ik met knikkende knieën. De wereld is veel sneller, technischer; daar ben ik nu bang voor. Bijlage K, alinea 9 en 25

Mijn grootste vragen toen: In Suriname is het zo, dat als er niets is gevonden, dan wordt je weggestuurd. Hier is het zo dat ze je zo lang mogelijk vast houden. Dus mijn levens vragen: Wat gebeurt er? Hoe, wat? Wanneer.... ? Bijlage L, alinea 11

Behalve diversiteit en persoonlijkheid hebben de vragen veelal betrekking op de crisissituatie waar ze mee moeten dealen, of hoe zich dat verhoudt tot hun verleden en hun toekomst. Daarmee passen ze binnen het gevonden toetsbeeld in 4.6. Daarnaast worden ook nadrukkelijk vragen benoemd over vergeving of het bestaan van God. Deze kunnen zich mijns inziens evengoed verhouden tot het verleden of de (uiteindelijke) toekomst van de betreffende deelnemer.

7.3 Ervaringen Alpha – Prisons

In deze paragraaf gaat het over de inhoud van de cursus en hoe dat is ervaren. Daarvoor is doorgevraagd in hoeverre de levensvragen aan de orde zijn geweest of beantwoord zijn, en welke andere effecten of invloeden, bijvoorbeeld van medegedetineerden op de afdeling nog een rol hebben gespeeld.

C: afstemming vragen – cursus (vgl. deelvraag 4)

De specifieke (levens)vragen van gedetineerden blijken volgens henzelf niet aan bod gekomen te zijn, maar achteraf bezien is geen enkele deelnemer daar negatief over. Wel zijn de vragen vanuit het cursusprogramma besproken. De deelnemers noemen dat ze God beter leren begrijpen, dat ze bevestigd worden in hun geloof of dat antwoorden vanzelf komen.

Deelnemers zijn positief over de gesprekken:

Door de Alpha merk je dat pas hé? Ik gaf zelf antwoord op mijn vraag. Dat ben ik niet. Ik ben geen God. Het is niet aan mij. God is machtig, groot! Het was echt fijn om daar over te praten! Bijlage F, alinea 18

De vragen zijn wel redelijk behandeld. Ik vond het heel informatief; ik ben er best tevreden over. Op geloof gebied ben ik verders niet veranderd. Bijlage K, alinea 21

Deelnemers getuigen van ontwikkeling op cognitief en affectief gebied:

Ik wist het al veel, maar de cursus gaf wel een goed gevoel. Het geloof werd door hun [Alpha vrijwilligers] bevestigd. Ik heb mijn manier van hoe ik in God geloof, maar dat was niet de beste. Er is toch wel een God, maar dit is niet mijn leven. Bijlage G, alinea 7

Deelnemers hebben ook niet alle vragen gesteld blijkens deze citaten:

Ik heb toen niet alles kunnen zeggen. Het voelde alsof ik de enige was die zo dacht! Ik luisterde ook naar de ander. Bijlage J, alinea 3

Ik had veel schaamte. Wat gaat men van me denken? Ik sprak niet over mijn delict. Wel 'waarom ben ik hier', 'wat is mijn doel van het leven', dat soort vragen. (...) En toch heb ik de diepste vragen niet gesteld. Ik durfde niet. Later in Krimpen kwam dat wel. Bijlage L, alinea 22 en 28

D: gekregen antwoorden (vgl. deelvraag 5)

Of Alpha Prisons het juiste instrument is om met de levensvragen van gedetineerden om te gaan is lastig te zeggen. De deelnemers zijn wisselend in hun waardeoordeel als instrument, maar ze zijn in het algemeen tevreden. Gedetineerden noemen bijvoorbeeld dat de Alpha – Prisons van (levens)belang is voor hen of voor een goede relatie met God. Bij anderen is er meer bijbelgebruik of meer begrip gekomen voor geloofskwesties. Weer een andere kreeg meer acceptatie of meer vertrouwen in elkaar en in het leven, terwijl toch ook mensen met vragen zijn blijven zitten. Een paar (deel)citaten als voorbeeld van hun ontwikkeling.

Ik maakte me altijd zorgen, over mijn vrouw en over mijn kinderen. Maar God doet dat ook! Hij zorgt er voor en dat is voor mij een bevestiging. Bijlage F, alinea 17

Mijn geloof verandert niet. Het is wel duidelijker geworden. Bijlage G, alinea 16

Het mooiste wat ik geleerd heb bij de Alpha; die vele informatie, wat er allemaal nog meer is wat je niet wist over het geloof. Bijvoorbeeld: houden van je vijanden. En dat je moet werken enzo. Dan kan ik me boos om maken dat anderen zitten te luieren. (...) bij mij was het niet: waarom ik het heb

gedaan. Daar ben ik niet zo veel meer mee bezig. Ik heb me erbij neergelegd. Ik krijg toch geen antwoord op die vraag. Bijlage K, alinea 28 en 33

Deelnemers die met levensvragen zijn blijven zitten:

Waar ga ik naar toe; dat weet ik wel: naar God. Maar hoe vul je je leven van de geboorte tot het graf. Bijlage J, alinea 21

Waar het nu over hebben, over delict en levensvragen; al die vragen is me nooit gevraagd. Misschien had dat mij toen wel verlicht? Bijlage L, alinea 22

7.4 Tips ter verbetering

Tenslotte is met de deelnemers gesproken over de periode na Alpha – Prisons. Welke vragen zijn er nog en hoe zou Alpha – Prisons daar mee kunnen omgaan. In de praktijk blijkt dat er een behoefte is aan een vervolg, maar dat men daar nog geen concrete ideeën bij heeft.

E: verbeteringen (vgl. deelvraag 6)

Deelnemers blikken in het algemeen tevreden en positief terug op de cursus. De wens voor een andere insteek of meer omgaan met hun twijfels zoals een GV-er aandraagt, komt bij de deelnemers niet boven. Er zijn enkele verbeterpunten gedeeld, die vooral praktisch van aard zijn. Zoals het (Bijbels) taalgebruik, de soort liederen, een algemene enquête en goede verwijzing naar een kerk buiten.

Opvallend is dat een voorselectie wordt voorgesteld om als groep beter te kunnen functioneren en ergernissen te vermijden. Dat bleek ook in de theorie en bij de GV een item. Deelnemers denken dat afhakers niet te voorkomen zijn. De verwennerij van de vrijwilligers wordt erg gewaardeerd en men is trots op het certificaat! Hieronder enkele citaten die model mogen staan.

Waar kan ik op een vervolg gaan? Weet je ergens iets? (...) O ja, misschien dat ze meer kunnen doen over moeder Maria? Die is ook heilig! Dus het katholieke deel; dat je goede daden kunt doen, ook heilig verklaard worden enzo. Bijlage F, alinea 34 en 35

Ja, er waren ook afhakers, maar er zijn er maar 2 of 3 bewust afgehaakt. De rest was door overplaatsing. Dat kan je nooit stoppen. En die 2 of 3; misschien voelen ze zich te hoog of zo? (...) Van [naam] heb ik een keer een Bijbel in straattaal; gekregen. Die heb ik toen op de afdeling een keer uitgeleend en dan zie je ze anders kijken! Hé, dat is interessant? Dat zijn de woorden die ze kennen. Ja, dat zou zeker een goeie tip zijn. Meer in straattaal. Bepaalde stukken of dingen gewoon in straattaal. En ook liederen. (...) Maar doe eens reggae of gospel! Bijlage G, alinea 10 en 11

Volgens mij kan je bij de Alpha met een simpel vragenlijstje vooraf werken. Waar ga je voor? Ga je voor reiniging van de ziel? Voor het vinden van God? Bijlage I, alinea 6

Ik wil straks ook wel bij een kerk; ook voor de opvoeding. Bijlage K, alinea 27

Bij de cursus werden we ook verwend en dat hoort erbij. De rest komt later. Als je mensen wil voor een goed doel, moet je ze verwennen. Bijvoorbeeld met koffie op de afdeling; ik zie die jongens helemaal opfleuren! Bijlage L, alinea 34

F: overige citaten

Tijdens interviews met de deelnemers werd ook veel gesproken over gevoelens en emoties. Bijvoorbeeld het omgaan met twijfel en moeilijkheden:

God is toch niet iets? Nee, je hoeft niet te zoeken! God zei tegen Mozes: Ik ben! Ja, meer zoeken dat je gaat van binnen veranderen. Bijlage J, alinea 29

Het was wel moeilijk (...) Er is een hoop kapot in mijn hoofd. Door de drugs. Bijlage H, alinea 19

Over waardering voor relationele aspecten::

Het mooiste wat me van Alpha is bijgebleven; buiten denken ze: het zijn mensen zonder hart. Ik heb gezien dat de grootste monsters ook een hart hebben. Die zorg onder de jongens. Ze koken voor elkaar op de afdeling. Het mooiste was eigenlijk wel de afsluiting. Allemaal blij gezichten, warmte, lieve vrijwilligers. Dat was nieuw voor mij. Bijlage L, alinea 26

Tenslotte over angsten en spanningen voor later:

Ik weet dat het moeilijk zal zijn [buiten na detentie]. Vanwege mijn achtergrond, mijn verleden. Maar ik ben de baas. Geen drugs, drank. Daar ga ik niet de gelegenheid voor geven. Bijlage J, alinea 23

Ik heb aan van alles meegewerkt. Ik doe Bijbelstudie, Alpha, van alles. Ik lees de Bijbel, ik bid veel en ik brand altijd 4 kaarsjes. Voor mijn ouders, kinderen en de kleinkinderen. Voor straks heb ik gelukkig ook een verlofadres. Bijlage K, alinea 31

Ik vraag om gezond te blijven. Als ik eruit kom. Dat ik goed voor mijn vrouw kan zorgen en voor mezelf. Maar ik ben ook bang. Bijlage L, alinea 15

7.5 Conclusie hoofdstuk 7

De gemene deler is dat de deelnemers positief zijn over Alpha – Prisons. Men is duidelijk serieus genomen, hoewel de meeste deelnemers zich toch niet helemaal bloot geven. De conclusie mag zijn dat Alpha – Prisons volgens de deelnemers een duidelijke meerwaarde heeft voor hun spirituele ontwikkeling. Dat lijkt vooral te zitten in de (gespreks)ruimte en de sfeer die geschapen wordt. Ook de nieuwe kennis op het gebied van geloof en christen zijn wordt goed gewaardeerd. De eigen specifieke levensvragen van gedetineerden veranderen of verdwijnen (voor een tijd) naar de achtergrond in het accepteren van de situatie. Dit wordt niet als tegenstrijdig ervaren.

Hun verbeterpunten zijn praktisch van aard en sommigen missen een vervolg. Ook deelnemers pleiten voor een bepaalde vorm van voorselectie. Ze hebben veel waardering voor vrijwilligers en geven hoog op van de GV-er die hen verbindt met Alpha – Prisons. Daarmee is er – misschien nog onbewust - een stevige relatie met het andere aanbod van de GV-ers.

Met betrekking tot deelvraag 2: over de mate waarin het programma afgestemd is op specifieke (levens)vragen blijken de behoeften en (levens)vragen erg te verschillen. Men is kennelijk ook niet zozeer op zoek naar antwoorden, maar vooral naar contact met (christen) vrijwilligers. Bij verschillende deelnemers blijkt het groepsproces en het affectieve aspect een belangrijke rol te spelen tegenover de crisissituatie van dat moment.

Met betrekking tot deelvraag 3: de levensvragen van gedetineerden zijn steeds heel persoonlijke vragen, uitgezonderd misschien een meer algemene vraag naar het bestaan van God. Opvallend is de emotionele lading van veel vragen. De items hebben nagenoeg allemaal betrekking op hun crisissituatie en zijn in te passen in het bedachte toets model (zie 4.6). Thema's als gerechtigheid, autonomie, geen dialoog en bepaalde emoties passen bij 'hoe moet ik omgaan met deze

crisissituatie'. De waaromvragen passen bij 'hoe verhoudt zich dit tot mijn verleden' en de angst om naar buiten te gaan bij 'hoe maak ik een nieuwe verbinding met mijn toekomst'. Thema's als vergeving en het bestaan van God zijn ook daarbij onder te brengen.

Met betrekking tot deelvraag 4: de specifieke (levens)vragen van gedetineerden blijken niet aan bod te zijn gekomen, maar achteraf bezien is geen enkele deelnemer daar negatief over. Men is wel uitgebreid ingegaan op de (geloofs)vragen van het cursusmateriaal met mogelijk impliciete antwoorden. Deelnemers hebben ook niet alles kunnen zeggen vanuit schuld of schaamte.

Met betrekking tot deelvraag 5: Alpha – Prisons blijkt eigenlijk niet het juiste instrument te zijn voor de levensvragen van deze deelnemers. Hun eigen levensvragen zijn immers maar weinig aan bod geweest. Dat neemt niet weg dat er zowel cognitief als affectief soms flinke ontwikkelingen zijn geweest.

Met betrekking tot deelvraag 6: deelnemers noemen geen directe verbeteringen voor de relatie tussen Alpha – Prisons en hun levensvragen. Er blijven voor deelnemers wel zorgen of vragen voor de toekomst. Zoals een vervolg op Alpha – Prisons of een goede verwijzing naar een kerk buiten. Deelnemers noemen diverse verbetertips voor Alpha – Prisons qua taalgebruik, liederen en andere praktische zaken en ook het toepassen van een soort voorselectie, om als groep beter te kunnen functioneren en ergernissen te vermijden.

8 Gesprekken met cursus begeleiders

In dit hoofdstuk komt de derde en laatste groep informanten vanuit de praktijk aan het woord. Met hen ga ik naast de (theoretische) verkenning na hoe de Alpha – Prisons verloopt vanuit het oogpunt van de cursus begeleiders. Hiervoor heb ik drie mensen geïnterviewd, waaronder de coördinator van Alpha – Nederland als sleutelpersoon. Voor de uitgebreide verantwoording verwijs ik naar de getranscribeerde interviews van de gesprekken; de bijlagen M, N en O.

8.1 Inleiding

In de onderzoeksperiode zijn drie formele interviews gehouden met vrijwilligers/cursus begeleiders die wisselend betrokken zijn bij gedetineerden en het geven van cursussen. Een van hen is een sleutelpersoon binnen het onderzoek en behalve vrijwilliger en cursus begeleider van Alpha – Prisons, ook coördinator bij Alpha Nederland en diaconaal pastor in Justitieel Centrum Zaanstad. Verder sprak ik een vrijwilliger die naast begeleider van Alpha – Prisons in de PI Dordrecht ook psychosociaal hulpverlener is en tenslotte een vrijwilliger van de Stichting Gevangenzorg uit PI de IJssel die regelmatig Alpha cursussen buiten de PI verzorgt. Bij de interviews met deze begeleiders is dezelfde opzet gehanteerd als bij de GV-ers. Korthedshalve verwijs ik daarvoor naar de inleiding van hoofdstuk 6.

8.2 Nut en noodzaak als GV – Instrument

Welke doelstelling(en) de GV heeft met de Alpha - Prisons cursus (vgl. deelvraag 1) lijkt voor de cursusbegeleider minder van belang. De GV bepaalt wie er als deelnemers bij Alpha – Prisons komen. De cursus begeleiders zijn uitvoerend en helpen (in Dordrecht) zoveel als mogelijk bij de werving van deelnemers. Uit de gesprekken blijkt een behoefte aan evangeliseren, overeenkomstig het missionaire karakter van Alpha. Het gaat erom de deelnemers te prikkelen tot een mening en een

vrijwilliger zou dat het liefst ook doen met moslims of andere groepen (niet)gelovigen onder gedetineerden.

Alpha – Prisons is bedoeld voor de christenen. Drie kwart van de gedetineerden is allochtoon met een over vertegenwoordiging van Antillianen. De moslims kunnen bijvoorbeeld niet mee doen. Dat vind ik jammer, maar wordt door de GV gescheiden gehouden. (.....) Nou, iedereen moet het toch weten? (....) Maar hou het maar lekker zo. Wij willen dat iedereen het hoort en de directeur wil de gevangenis bevolking rustiger krijgen. De visie van de directie is erg belangrijk. Bijlage M, alinea 6, 9 en 11

De cursusbegeleiders willen vooral de gedetineerden aan het woord laten en veel interactie.

De eerste bijeenkomst heeft als titel: “Is er meer?” Achteraf zegt een vrijwilliger tegen me dat hij het zo fijn heeft gevonden; hij heeft zo fijn kunnen delen over de ruimte die er is in het vaderhart van God! Maar dat is dus niet de bedoeling geweest.... De mannen moeten praten. Ze hoeven de eerste keer nog geen fijn godsbeeld te krijgen... Bijlage N, alinea 2

De vrijwilligers benadrukken sterk de community gedachte. Het gaat om proeven aan het Christendom en wat de vrijwilligers betreft mogen dat allerlei soorten van mensen zijn: *“We maken geen reclame voor een kerk, maar voor het evangelie.”* Bijlage O, alinea 7

Alpha – Prisons is een bestaand programma wat gedraaid wordt en in het algemeen afgestemd is op gedetineerden (vgl. deelvraag 2) en niet op een specifieke of wisselende doelgroep. In de theorie zit geen specifieke verwijzing naar ‘levensvragen’, maar er is veel ruimte voor. Een van de vrijwilligers benadrukt bijzondere kenmerken van gedetineerden.

Binnen de PI is er een heel andere bevolking; ze hebben vaak een dubbele diagnose. Er is een psychiatrische component en daar moet meer aandacht aan besteed worden. ADHD daar hebben ze veel last van. (....) Autisme, borderline, komt ook vrij veel voor. Bijlage M, alinea 18

De cursusbegeleiding geeft blijk van grote betrokkenheid op de doelgroep gedetineerden en helpt zoveel mogelijk bij de werving met flyers en kerkdiensten. In de context van de PI wil men graag het eigene van de christelijke kerk en gemeenschap laten merken.

In deze PI wordt Alpha gehouden op zondagmiddag. Ikzelf met 10 vrijwilligers en dan met ca. 25 man, deelnemers, waar we dan 4 groepen van maken. Elke groep heeft dan 2 leiders. Het community idee is ook het ‘bouwen van buiten naar binnen’. De vrijwilligers zijn het gezicht van buiten naar binnen. Bijlage N, alinea 6

Ik houd dan ook een Alpha dienst op die zondag. We kiezen dan samen een thema en een filmpje van bijv. van Shane Taylor en we nodigen dan daarbij. Het is nu nog samen een pot nat, het idee is om de HvB [huis van bewaring] apart op een zondag te gaan en de Gv [gevangenis] apart. Bijlage N, alinea 11

De inhoud van de boodschap die gebracht moet worden is voor de begeleiders helder, hoewel de uitvoering kan verschillen. Het gaat er bij de cursus begeleiders vooral om beleving over te brengen.

Wat mij betreft zit het niet op het cognitieve. Bij mindfulness gaat het ook niet om te leren over je ‘mind’, maar om oefeningen te doen. Bij een breicursus, een danscursus; je leert niet hoe je moet

dansen of breien uit een boekje. Een geloofscursus gaat gepaard aan het beleven van geloof. Bijlage N, alinea 7

De boodschap van een vrijwilliger is soms ongenueanceerd. “Geef jezelf aan Jezus en alles komt goed”. Dat hoeft niet. (...) Sommigen zijn het niet eens met de inhoud van de Alpha, maar ik vind dat die wel goed aansluit. (...) Mijn inspiratiebron is het Evangelie. En dat is ook wat me drijft; dat God door het offer van Jezus altijd voor iedereen een mogelijkheid geeft om opnieuw te beginnen! Bijlage N, alinea 26

De cursus begeleiders geven geen specifiek beeld van ‘levensvragen’ (vgl. deelvraag 3). Dat wordt ook niet geëvalueerd en normaliter is er buiten de cursus vaak geen zicht meer op de deelnemers. Volgens de vrijwilligers leeft vooral een vraag naar vergeving. Verder vragen ze door op hun situatie(s) en willen de cursus begeleiders een goed moment van rust en sfeer brengen:

Ze zijn op zoek naar antwoorden op vragen: “Is er vergeving voor wat ik gedaan heb?” Dat proef ik. Ze hebben heel wat achter de rug. Zoveel gedaan wat niet deugt. Ik heb dan de neiging: er is altijd vergeving! (...) De gewone vragen die je als mens hebt, heb je hier in extreme mate. Hun sociale groep als ze weer terug gaan naar buiten, is niet het milieu wat ondersteuning geeft. (...) Ik weet van iemand die buiten kwam en bij thuiskomst een cadeautje kreeg; het bleek een keurig ingepakt doosje, strikje erom, met een pistool... Bijlage M, 26

We laten ze praten. Over hun vragen. Zijn dat levensvragen? De meeste zijn ‘overlevingsvragen’. Over de bewakers, over het eten... en daarbij letten we op het thema en willen we ze er doorheen trekken. Doorvragen. De geloofsvraag die dan speelt is bijvoorbeeld naar het lijden. Van henzelf, van kinderen die ziek zijn.... Waarom? Maar in de praktijk komen ze er niet zo mee. (...) Ze twijfelen niet of God bestaat. Maar: vergeeft God mij? Kan ik terugkomen bij God? Anderen vergeven? Kan dat? Bijlage N, alinea 14 en 16

Hun eigen vragen zijn dan belangrijk juist. We pretenderen niet de kennis in pacht te hebben, maar gaan wel op zoek naar antwoorden met ze. (...) Iemand bij de Compagnie in de PI de IJssel heeft 3 x een moordaanslag overleefd. Die komt met vragen! Kan God iets met mij? Bijlage O, alinea 13 en 14

De specifieke (levens)vragen van gedetineerden zijn soms duidelijk aan bod gekomen zijn (vgl. deelvraag 4). Bepaalde deelnemers krijgen zeker antwoord of hebben bijzondere ervaringen en veel baat bij Alpha – Prisons. De cursus begeleiders hebben geen evaluatie met de deelnemers zelf. Vooral een hoop blijft achter.

De slotles is: “Hoe is nu de rest van je leven?” Dus op alle levensgebieden; hoe zijn je doelen over 15 jaar. Wat zijn de valkuilen. Praktische problemen zijn vaak gerelateerd aan geloof. We geven dus mee: meldt je aan bij een kerk!. Bijlage M, alinea 27

Hoop, dat is heel belangrijk. (...) Wat ik zelf hoop, en als ik mijn mening mag geven. Veel GV-ers zien de Alpha als een ander boekje. Maar Alpha is een totaal concept! Het is niet een boekje behandelen met vrijwilligers; het is een groep vrijwilligers van buiten in ontmoeting met de groep binnen. Dat geeft ook spanning. GV-ers willen wel vrijwilligers die hun werk ondersteunen, maar vrijwilligers van buiten die inhoudelijk iets naar binnen brengen is best spannend. Bijlage N, alinea 24 en 25

8.3 Reflectie en verbeterpunten

Alpha – Prisons is een instrument voor levensvragen met name op het gebied van geloof (vgl. deelvraag 5); de geloofsvragen zijn naar opvatting van de cursus leiders het belangrijkste en richtinggevend voor het verdere leven. Of dat bij de deelnemers altijd zo ervaren wordt is blijft open. Veel van hun levensvragen blijken niet over het geloof te gaan, maar worden ook niet altijd gesteld. De deelnemers vinden de cursus vaak te kort, maar het gevaar is dat andere dagprogrammadelen, zoals luchten, in de knel komen. Aan het eind van de cursus is er een evaluatie, bedoeld om het programma eventueel bij te stellen. Een aantal opvallende citaten.

De evaluatie doen we met de pastoor en dominee aan het eind van de cursus en met [naam] en [naam] coördinatoren van Exodus. (...) We vragen dat wel globaal aan het eind en dan hoor je: 'leuk', 'interessant'. Daarna ben je ze kwijt. Tenzij je ook kerkvrijwilliger bent, dan zie je tijdens de vieringen wel weer de oude cursisten terug! Bijlage M, alinea 25

Evaluatie is ook niet altijd nodig; soms zijn resultaten duidelijk zichtbaar.

Als ontwikkeling zie je dat ze eerst onkerkelijk zijn en vaker de Bijbel lezen. Of ze gaan dat doen, meer actief. Een aantal beleven ook iets met God in hun cel. Of gaan samen bidden. Er wordt zeker over doorgepraat en wij dagen ze ook uit; om samen te bidden voor iets. (...) iemand die het geloof had achtergelaten. Een dag voor de cursus was zijn vrouw ervandoor gegaan. Hij strekte zich uit en kwam in verbinding met God. Echt weer opnieuw. Hij ontving vergeving en uit zichzelf ontstond ook de vergeving naar zijn vrouw. In drie weken tijd werd hij een vader van de afdeling. Bijlage N, alinea 17 en 18

Volgens de cursusbegeleiding is er voor wat betreft afhakers sprake van een bepaalde overmacht.

100 % van de afhakers is door overmacht. Door overplaatsing bijvoorbeeld. Eén keer was het dat iemand niet samen met een andere in de groep kon en die is afgehaakt. Niets aan te doen. De selectiefunctionarissen in de Den Haag bepalen de overplaatsingen. Soms is het ook de zitting, schorsing, vrijspraak etc. Bijlage N, alinea 20

Cursus begeleiders blijven gemotiveerd en betrokken, getuige deze twee citaten over het instrumentele van Alpha – Prisons.

In de PI Krimpen ken ik [naam] en die spreek ik regelmatig. Ik ben een enorme leugenaar zegt ie zelf... Hij sprak me aan en ze: "Dat jij nog investeert in mij. Je laat je misbruiken... ?!" Maar ik blijf het proberen om [naam] op de rit te zetten. (...) Het begint met je hart aan Jezus geven. Je hebt foute dingen gedaan, maar mag toch weer opnieuw beginnen. Bijlage O, alinea 15 en 16

Het succes van de Alpha is afhankelijk van degene die het geeft. Kan die de groep op hun gemak stellen. Bij minder ervaren gevers zie je te veel discussie, listige vragen en twistpunten. Dan verliest men de aandacht. Bijlage O, alinea 24

Dat via (vervolg-)instrumenten een relatie tussen Alpha - Prisons en levensvragen van gedetineerden kan worden verbeterd (vgl. deelvraag 6), wordt door de cursusbegeleiders onderkent. Men vindt dat het ontbreekt aan (vervolg)instrumenten voor Alpha – Prisons. Een van de vrijwilligers heeft ooit een set les-teksten voor re-integratie ingediend bij een PI, maar een vervolg is onbekend. Ook de verbinding naar een kerkelijke gemeente is nog een knelpunt. Enkele kenmerkende citaten.

Ik heb geen lijstje met sterke punten of aanvullingen. We mogen de cursus nog geven en we zitten hier nog, dus? Die mannen zitten geruime tijd vast en er is geen eigenlijk vervolg. Wel een gespreksgroep en daar kunnen ze bij terecht. Ik begrijp van de dominee dat de mensen bij hen kunnen komen. En naar de kerkdienst natuurlijk. Bijlage M, alinea 28

Aan het eind van de Alpha vragen we of ze naar de kerk willen. We kijken dan welke past en in principe nodigen we die ook binnen uit. Dat is de opzet van 'de Sluis' en we hebben daar goede voorbeelden van. Lastig is dat we niet weten wanneer ze vrij komen. Bijlage N, alinea 24

Het lukt niet altijd om te binden aan een kerk. Wat dan? Dan blijkt de drempel toch te hoog. Het is lastig om dan daar naar toe te gaan. Het lijntje is er wel.... (...) De laatste les gaat over de kerk en dat vind ik wel een zwakke schakel; die verbinding. Bijlage O, alinea 20 en 23

8.4 Conclusie hoofdstuk 8

Het missionaire karakter van Alpha Prisons hoor je helder terug bij de vrijwilligers en cursus begeleiders. De sleutelpersoon duidt op een verschil in belangen; enerzijds de GV-zorg voor gedetineerden en anderzijds de community gedachte van het christen zijn. Daarover wordt een bepaalde spanning gevoeld die – wellicht nog te beperkt – ook besproken wordt met GV-ers.

Er is nadrukkelijk ruimte voor levensvragen van de deelnemers en die worden ook besproken. Veel vragen worden ook niet besproken; de gelegenheid is er, de genegenheid nog niet zozeer. Dat neemt niet weg dat er – min of meer onbewust – veel meegegeven wordt om over na te denken op cel en wordt nagezocht in de Bijbel. Dat maakt ook dat levensvragen kunnen veranderen gedurende de detentieperiode en hernieuwd naar voren kunnen komen.

Ondanks extra werkdruk voor de GV, een andere setting en spanning rond sommige inbreng van vrijwilligers is er ook een gezamenlijk belang, namelijk: een gezonde verbinding met de religieuze gemeenschap buiten. Laat het instrument Alpha – Prisons de levensvragen bij gedetineerden niet adequaat behandelen, dat neemt niet weg dat deze verkenning laat zien dat de cursus een positieve bijdrage levert aan het integraal aanbod van Justitiepastoraat.

Met betrekking tot deelvraag 1: voor de cursus begeleiders is Alpha – Prisons ook bedoeld om het geloof in God verder uit te diepen, maar hun accent ligt niet op een vormend of ontwikkelend karakter. Het gaat hen er vooral om de deelnemers te laten proeven aan het christendom, vanuit de community gedachte.

Met betrekking tot deelvraag 2: Alpha – Prisons is een programma wat in het algemeen afgestemd is op justitiële inrichtingen. De beleving van het christelijk geloof zoals die er buiten de PI is, is van belang. In de boodschap van Alpha – Prisons staat het Evangelie centraal (christocentrisch) en van daar uit worden de (levens)vragen van deelnemers behandeld.

Met betrekking tot deelvraag 3: de cursus begeleiders krijgen in de gesprekken zicht op de specifieke (levens)vragen van gedetineerden. Hun motivatie en levensvragen worden niet geëvalueerd; kennelijk gaat het vooral om vergeving en moeite rondom 'heel worden' die vanuit het christendom beantwoord worden. Men laat de deelnemers praten en gaat met hen op zoek naar antwoorden.

Met betrekking tot deelvraag 4: er is geen evaluatie met de deelnemers om na te gaan of hun specifieke (levens) vragen voldoende aan bod zijn geweest. Hun praktische vragen worden

gekoppeld aan het geloofsleven. De cursus begeleiders hopen dat daarin de antwoorden gevonden worden. Het gevoel is dat de deelnemers met hun echte persoonlijke (levens)vragen niet naar voren komen.

Met betrekking tot deelvraag 5: of Alpha – Prisons het juiste instrument is voor levensvragen wordt niet helder. Men wil doen begrijpen dat het christendom wel het juiste instrument is om met levensvragen om te gaan. Daarmee wil men de deelnemers bemoedigen om verder te kunnen in hun detentie. De veelvoorkomende psychiatrische problematiek en zaken als bijvoorbeeld sociale acceptatie signaleren vrijwilligers als knelpunt.

Met betrekking tot deelvraag 6: de cursus begeleiders zien verbeterpunten voor wat betreft de relatie tussen Alpha – Prisons en levensvragen van gedetineerden. Ze gaan met de deelnemers niet de diepte in en na de cursus zijn ze veelal weer uit beeld. Er is geen vervolgcursus of verdere relatie met het GV-aanbod in de gespreksgroepen. De cursusbegeleiders geven wel mee om zich aan te melden bij een kerk en in de toekomst verantwoorde keuzes te maken.

9 Conclusie

In dit hoofdstuk geef ik – in vervolg op paragraaf 5.5 - een beschouwing op deze verkenning naar de mogelijke relatie tussen de belangrijkste levensvragen van gedetineerden en het aanbod van Alpha - Prisons. De uiteindelijke conclusie, het antwoord op de onderzoeksvraag, wordt dan per deelvraag weergegeven. Daarna ga ik in op andere aandachtspunten en enkele beperkingen van het onderzoek.

9.1 Uit de voorverkenning

Bij deze verkenning heeft voor mij centraal gestaan welke (levens)vragen gedetineerden bezighouden. De gedachte is geweest om veel informatie op te halen uit een belangrijk deel van de praktijk door gesprekken te voeren met zoveel mogelijk betrokkenen. Gedetineerden hebben in een bijzondere psychologische en sociologische context eigen problemen. Relaties, autonomie en competenties zijn weggefallen. De belangrijkste vraag lijkt te zijn: Hoe moet een gedetineerde zich (opnieuw) oriënteren op zijn leven?

Vroeg of laat begint de zelfreflectie. Of zoals een CHE docent pas opmerkte: ‘als je op je rug ligt, ga je vanzelf omhoog kijken’. De GV-er kan mensen uitnodigen om autonoom te blijven en het justitiepastoraat bezit de vertrouwensband die nodig is om levensvragen op te sporen. De GV-er zal op alles wat er bij gedetineerden leeft en wat hen bezig houdt moeten aansluiten. Er is wel een verschil bij het individueel werk en het groepswork van de GV-ers. Tijdens mijn eerdere praktijkstage is met een pilot ‘Leesgroep’ een verkenning gedaan om in groepsverband in te gaan op specifieke vragen rondom detentie. Daarbij is onder andere gebleken dat een positief leefklimaat in detentie erg belangrijk is. Verder blijkt uit onderzoeken dat deelnemers binnen groepen positieve veranderingen ervaren. Daarbij zijn meer activiteiten denkbaar, zoals samen muziek maken, samen eten en samen voetballen; momenten die detentie voor een poosje kunnen doen vergeten.

Zo wordt ook met Alpha – Prisons een goed klimaat geschapen om met levensvragen van gedetineerden om te gaan. Het hebben van levensvragen duidt op een innerlijk gevecht met een crisissituatie, waarbij elementen als verleden en toekomstverwachting mee spelen. Eigenlijk gaat het om de hele korte en persoonlijke vraag uit de titel van deze scriptie: “Wat doe ik hier?” De echte levensvragen in detentie hebben blijkbaar niet veel met een gevoel van gemeenschap te maken,

maar toch met een vorm van overleven. Het model van Marijke Prins bevestigt dat ook. Voor het delen van levensvragen is een vertrouwelijke omgeving en openheid nodig.

Naast een gemene deler als: “Hoe overleef ik hier?” is er vaak een angst voor de periode erna. Een hermeneutisch-communicatieve GV-er of vrijwilliger kan daarop ingaan met Bijbelse voorbeelden, maar ook materiaal als van Geisler en Türek of van hedendaagse identificatiepersonen. Alpha – Prisons lijkt niet goed aan te sluiten op de specifieke vragen die leven bij gedetineerden. Alpha – Prisons geeft wel een antwoordrichting en nodigt uit tot het delen in ‘community’.

9.2 Uit de praktijk

In de praktijk wordt het instrument Alpha – Prisons als efficiënt genoeg ervaren om met de levensvragen van gedetineerden om te gaan, maar met een bepaalde spanning. GV-ers zijn positief over Alpha – Prisons, maar bang dat vrijwilligers niet goed snappen hoe het er aan toe gaat in de PI en in het hoofd van de deelnemers. De didactische invulling van het programma mag ook anders. De gedetineerden die door Alpha – Prisons totaal veranderen zijn uitzonderingen. Men weet niet of zo’n verandering een blijvende verandering is; dan zal er na detentie een conditie moeten zijn, waarin men frequent omgaat met leden van een religieuze groepering. De praktijk laat zien dat veel gedetineerden eerst gaan feesten als ze vrij komen en niet (meteen) naar de kerk gaan. Een verbeterpunt is om het beginniveau van de deelnemers onderling te delen en scherp te krijgen.

De formule van Alpha – Prisons weet een goed klimaat te scheppen met samen eten, afleiding, aandacht en (geestelijke) ruimte. Als gemene deler zijn alle deelnemers positief, hoewel ze zich niet helemaal bloot (durven) geven. De nieuwe kennis op het gebied van geloofsthema’s en christen-zijn vormt de deelnemers. De eigen specifieke levensvragen veranderen of ze verdwijnen – voor een tijd – naar de achtergrond. De deelnemers zien graag een vervolg op Alpha – Prisons en ook zij doelen op een bepaalde voorselectie. De deelnemers hebben grote waardering voor zowel cursus begeleiders als GV-ers; bij hen zie je dus geen spanning. Wat de gedetineerde betreft mag er breder aandacht of onderzoek komen met betrekking tot Alpha - Prisons.

De sleutelpersoon van Alpha – Prisons kent de praktijk terdege en duidt een verschil in belangen of perspectieven; vorming versus community. Beide perspectieven zijn bijbels en belangrijk voor een gezonde verbinding met een religieuze gemeenschap buiten. De cursus begeleiders getuigen van bijzondere gebeurtenissen bij Alpha – Prisons. Soms is de ruimtelijke aanwezigheid van de Geest duidelijk voelbaar. Er is nadrukkelijk ruimte voor levensvragen en deelnemers ontvangen veel informatie om over na te denken of na te zoeken. Dat kan maken dat (oud) deelnemers op een later moment met hernieuwde levensvragen in gespreksgroepen of bij GV-ers komen. Zo levert ook dan de cursus een positieve bijdrage aan het integraal aanbod van justitiepastoraat.

9.3 De onderzoeksvragen beantwoord

In antwoord op de onderzoeksvragen, levert de verkenning het volgende op.

1. Welke doelstelling(en) heeft de GV met de Alpha Prisons cursus?

Het morele doel van GV is effectief omgaan met geloofs- en levensvragen van gedetineerden en deze verhelderen binnen haar taken van existentiële en religieuze zorg. De GV-er wil met Alpha – Prisons een dieper doordenken van levensvragen en zoeken naar de betekenis van christen zijn. Hij wil doen ontdekken in de situatie van detentie met haar vele problemen. De gevraagde deelnemers hebben

levensvragen en zijn verschillend gemotiveerd. Men is nieuwsgierig, op zoek naar rust, afleiding of men wil serieus werk maken van het geloof. De cursus begeleider heeft zelfde doelen als de GV-er, waarbij het accent ligt op een missionair karakter en het christen zijn in de praktijk.

2. In welke mate is het programma afgestemd op specifieke (levens)vragen van deze gedetineerden?

De wereld van detentie geeft specifieke geloofs- en levensvragen. Relaties, autonomie en competenties zijn weggevallen en een gedetineerde moet zich heroriënteren op het leven. Het programma van de Alpha cursus is aangepast aan justitiële inrichtingen, met de focus op de persoon van Jezus, Die als meer dan een gewoon leraar antwoord geeft op levensvragen. De specifieke (levens)vragen van gedetineerden worden niet of weinig behandeld. De deelnemers maken in groepswork kennis met het christendom, nemen informatie op en kunnen de momenten zoeken om hun levensvragen te stellen. De cursus begeleiders stemmen vragen af op het Alpha – Prisons programma en verantwoorden het (samen) beleven van het geloof. Specifieke levensvragen vanuit de context van gedetineerden zijn welkom, maar die komen lang niet altijd.

3. Wat zijn de (levens)vragen van gedetineerden?

Levensvragen hangen samen met: “Hoe overleef ik deze periode?” Ze verschillen sterk per persoon en de theorie lijkt geen consensus over het begrip te hebben. De GV-er kent de echte vragen in het – als christen - omgaan met detentie. Bij levensvragen van gedetineerden passen drie belangrijke elementen die te begrijpen zijn in ‘Wat doe ik hier’: hoe moet ik omgaan met deze crisissituatie, hoe verhoudt zich die tot mijn verleden en hoe maak ik een nieuwe verbinding met mijn toekomst. Algemene geloofs- en zingevingsvragen, zoals over het bestaan van God of de theodicee, passen daarbij; ook die kunnen helpen in hun specifieke situatie. Voor de cursusbegeleider hebben de vragen die leven, naast praktische vragen over het delict, veelal betrekking op (mogelijke) vergeving,

4. Zijn specifieke (levens)vragen van gedetineerden blijkens evaluatie voldoende aan bod gekomen?

Voor het adequaat behandelen van levensvragen is een sfeer van openheid en vertrouwen nodig en Alpha – Prisons wil die er laten zijn. Bij Alpha – Prisons ligt het antwoord op alle vragen in het leren kennen van het Evangelie van Jezus Christus. Er zijn onderling nabesprekingen, maar het is niet duidelijk of de specifieke (levens)vragen van de deelnemers voldoende aan bod gekomen zijn. Wel wanneer iemand na een Alpha – Prisons als een veranderd mens door het detentieleven gaat. De deelnemers kunnen geloofs- en levensvragen binnen de groepen uitgebreid bespreken. Ze willen niet altijd alles zeggen en kunnen er later mee werkzaam zijn. Het cursus programma draait om kennismaken, gaan begrijpen, tot het geloof komen en ‘community’ ervaren. De cursus begeleiders hebben daarbij het gevoel dat de ‘echte’ vragen niet komen.

5. Is Alpha - Prisons het juiste instrument om met de levensvragen van deze gedetineerden om te gaan?

De GV-er verwacht Alpha – Prisons een vormend en lerend instrument te zijn, terwijl de cursus begeleider vooral gericht is op het doen ervaren van ‘community’. De deelnemer vindt bij Alpha – Prisons een uitdaging tot nadenken en voelt zich positief behandeld. Kennelijk worden maar weinig specifieke levensvragen van gedetineerden behandeld, maar de vrijwilligers hebben dan een

bemoedigend effect en wijzen een duidelijke oplossingsrichting aan. Bij levensvragen is er sprake van een iteratief proces. Gedetineerden weten in de regel wat ze gedaan hebben. Ze zoeken naar achtergronden bij zichzelf en hoe het straks verder moet als ze terug gaan naar hun oude milieu. Het juiste instrument is daar, waar een GV-er of cursus begeleider samen wil optrekken in het (levens)verhaal van de gedetineerde.

6. Hoe of via welke (vervolg-)instrumenten kan een relatie tussen Alpha Prisons en levensvragen van gedetineerden worden verbeterd?

Het cursus programma wordt al aangepast en kan actueler en alternatiever. GV-ers willen een andere insteek, beter bewuste vrijwilligers en een 'geloofsmomentopname' aan het begin. Deelnemers zien graag een vervolg en pleiten ook voor een voorselectie en breder onderzoek naar de ervaringen met Alpha – Prisons. De cursus begeleiders zijn dankbaar dat ze in de PI mogen werken. Ze hopen op een blijvende verbinding met de kerken, de 'community' buiten.

- ***“Wat is de relatie tussen de cursus Alpha - Prisons en de levensvragen bij gedetineerden van de PI Dordrecht en PI de IJssel? In hoeverre worden deze vragen behandeld?”***

Het instrument van Alpha – Prisons is een belangrijke schakel. Een gedetineerde is blij dat hij ongedwongen zijn verhaal kwijt kan. Is het niet bij Alpha – Prisons, dan bij de GV-er op een ander moment. De cursus wordt aangeduid als prikkelend en ter sprake brengend, informatief en leven veranderend, ontmoetend en harten treffend. Samenvattend wil ik stellen dat Alpha – Prisons inspirerend omgaat met de levensvragen bij de gedetineerden. Hoe meer ze besproken worden, hoe meer perspectief er ontstaat in de crisissituatie waarmee ze moeten dealen. Gedetineerden komen niet zomaar met hun levensvragen, maar toch is de relatie tussen Alpha – Prisons en levensvragen bevrijdend te noemen. Ook op latere momenten kan een bepaald effect optreden, waarmee een (oud)deelnemer zijn levensvragen verder zal ontdekken.

9.4 Andere aandachtspunten.

Het bedrijven van Justitiepastoraat is echt een vak apart. Het Handboek Justitiepastoraat heeft het over een proces van herijking van de identiteit en dr. Reijer de Vries wijst op een 'woestijn-spiritualiteit' bij gedetineerden die gepaard kan gaan met de uitzichtloosheid van het leven. Zoiets lijkt me niet met een cursus of een paar gesprekken af te regelen. Alpha – Prisons begeleiders willen even graag meewerken aan een herijking van de identiteit van de deelnemers, met een eigen invulling en een eigen taalveld. Laten we niet tegenover elkaar stellen, wat ik in deze scriptie wil verbinden als twee geleidende posities.

Vanwege de pluriformiteit van de deelnemers, verschillende cursusgroepen, PI's, afdelingen en detentiesoorten zijn de resultaten uit de diepte-interviews lastig in tabellen weer te geven. Tegelijk geeft deze diversiteit een breder beeld aan de verkenning. Mijn uitnodiging is om de gespreksverslagen (bijlagen D t/m M) na te lezen voor een verdere beeldvorming van de vaak complexe levensverhalen. Bij de analyse zijn me de verschillende perspectieven van de (sub)doelgroepen opgevallen. In de tabel hieronder geef ik met codes en steekwoorden inzicht daarin om, naar eigen verantwoordelijkheid, lessen uit te trekken.

Naast de verschillende thema's (linker kolom) is een diversiteit aan belangen en perspectieven te zien, die niet eenvoudig lijken te verbinden. Gechargeerd voorbeeld: voor een GV-er doet de cursus

onvoldoende met godsbeelden. Het mensbeeld is wel OK, maar hoe is de verbinding naar buiten? Bij Alpha – Prisons is aandacht voor de hoofdvraag, maar de focus is eenzijdig. De begeleider repliceert: ik kom met een missie, laat me vrij, ik kom je ondersteunen. De spanning die hierbij opkomt brengt me tot de metafoor van een condensator. De deelnemer voelt zich er prima tussen, dus laten de GV-er en begeleider, ieder met hun eigen verantwoordelijkheden, wel dicht bij elkaar blijven.

	GV-ER	DEELNEMER	CURSUS BEGELEIDER
IDENTITEIT (WIE BEN IK)	PASTORAAL AMBT (VERBINDINGSOFFICIER)	KWIJT? (ZOEKENDE, BINNEN)	VRIJWILLIGER (BETROKKEN VAN BUITEN)
GODSBEELD	HOMILETISCH (GEHEIM, OECUMENE)	GOD?	JEZUS!
MENSBEELD (WAAR KOM IK VANDAAN)	GEDETINEERDE (IN CONTEXT)	SCHULDIGE	MEDEMENS
BEHOEFTE (WAAR MOET IK HEEN)	MORELE HULP	ANTWOORDEN (IDENTIFICATIE, NAZORG)	MISSIE
EMOTIE	ZORG (EXISTENTIEEL, RELIGIEUS)	ANGST (SCHULD, ONZEKERHEID)	COMPASSIE
HOOFDVRAAG (WAT DOE IK HIER)	HOE HERSTELT DE VERBINDING	WAT DOE IK HIER? (WAAROM EN HOE)	WIE IS JEZUS? (VOOR JOU EN MIJ)
FOCUS (TOEKOMSTBEELD)	HIER EN NU (DAAR EN DAN)	LEVENSVERHAAL (TOEN, NU EN STRAKS)	EEUWIG LEVEN (KONINKRIJK)

Tabel 1: perspectieven & thema's.

9.5 Tenslotte

Deze verkenning leert dat een gedetineerde vooral gefocust zal blijven op het omgaan met zijn crisissituatie. Zijn levensvragen veranderen en wellicht emoties ook. Geeft iemand in individuele gesprekken blijk van angst en onzekerheid, in een groepsgesprek over hetzelfde, kan hij gevoelens van onmacht of jaloezie uiten. Bij alle verschillen lijkt ook de fase van detentie van belang. Bij een lange 'woestijnreis' zullen aan het eind meer de vragen rondom re-integratie gaan leven.

Er is weinig bekend over onderzoek en evaluatie onder Alpha – Prisons in Nederland. Wellicht zal Alpha Nederland periodiek de volwassenheid ervan beoordelen, maar ik heb daar verder geen navraag naar gedaan. Alpha – Prisons en de GV kunnen naar mijn mening prima samengaan, zo lang een gedetineerde zich tussen de verschillende waarheden goed voelt en als een soort condensator opgeladen wordt. Dat neemt niet weg dat er een goede afstemming moet blijven tussen deze beide geleiders, om samen te werken aan het welzijn van gedetineerden. Beiden hebben immers een aandeel in de existentiële en religieuze zorg binnen het Justitiepastoraat. Zowel de GV als Alpha – Prisons kunnen investeren in efficiency, wat in het laatste hoofdstuk terug komt.

10 Aanbevelingen voor een efficiënte Alpha – Prisons

De uitkomst van dit onderzoek roept de GV en Alpha – Prisons ertoe op, om voor een goede ‘geleiding’ te blijven zorgen. Met het oog op een zo efficiënt als mogelijk ‘levensvraag-en-antwoord-proces’ wil ik als onderzoeker de volgende aanbevelingen doen.

1. Laat Alpha – Prisons als volwaardig instrument bestaan in het meervoudig aanbod van Justitiepastoraat, waarbij de gespreksgroepen complementair zijn. De GV kan als eindverantwoordelijke de discussie inleiden om karakter en doelstelling van Alpha – Prisons per PI of per doelgroep aan te passen voor een juiste balans.
2. Bereid vrijwilligers goed voor op wat er bij de doelgroep speelt en wat de doelgroep niet altijd laat zien of horen tijdens de cursus. Een diaconaal pastoraal werker kan daarbij helpend zijn. Als de cursus begeleider goed georiënteerd is op de deelnemer en diens persoonlijke context, verdient die ook de ruimte om er mee aan het werk te gaan. De inzet van een GV-er kan bij Alpha – Prisons kan dan erg beperkt blijven.
3. Houdt vooraf een intake of een introductiegesprek.
Dit kan naar keuze individueel of in groepsverband door de begeleider(s); de GV-er is vaak al bekend met de deelnemer. Daarbij kan men ook specifieke (psychiatrische) afdelingen onderscheiden. De aanbeveling is om het sowieso groepsgewijs te doen in een kennismakingsbijeenkomst met de deelnemers, zodat men ook als deelnemers onderling van elkaar weet maar men staat aan het begin van de cursus.
4. Besef dat levensvragen een iteratief proces is. Vragen vernieuwen zich of worden later meer concreet. Het gaat om een verlangen tot overleven en elk stukje meer zicht op vervulling kan weer oude en nieuwe vragen oproepen. Een gedetineerde zoekt een veilige omgeving om zijn levensvragen te stellen. Sommigen vinden dat bij Alpha – Prisons, anderen niet.
5. Neem na afloop van de cursus in een pastoraal gesprek per deelnemer tijd om te evalueren en achtergebleven zaken naar boven te halen. Juist in het licht van het punt hiervoor.
6. Zoek samen met de oud-deelnemers naar een passend vervolg. Een deelnemer kan juist na een Alpha – Prisons verdieping zoeken bij de GV-er. Wellicht kan het aanbod van Justitiepastoraat in zijn algemeenheid uitgebreid worden, met bijvoorbeeld een ‘Leesgroep’.
7. Ga met God en met elkaar. Als pastor sta je er niet alleen voor om mensen in crisis te helpen bij hun ‘heel-wording’, hun herstel en hun levensvragen. Alpha – Prisons mag deel uitmaken van de Missio Dei.

10.1 Om mee te nemen voor de opdrachtgever

- Probeer afspraken te maken over iemand die om bepaalde redenen ‘straf op cel’ heeft of andere ‘afhakers’ tijdens Alpha – Prisons, zodat het niet meteen blijvende afhakers zijn.
- Als een gedetineerde vrij komt, blijkt de stap naar een kerk erg groot. Misschien is het een idee om gezamenlijk een eenvoudige website of app te bouwen voor ex-gedetineerden, die zich zo kunnen oriënteren op de kerken buiten. Zo’n site kan gelinkt met de ‘community’ partners (zoals KERKEN met STIP, Exodus), sites van ex-gedetineerden (zoals roffa.nl of stichtingdegoedeearde.nl) of worshipsites (zoals Hillsong) etc.
- Voor een vervolg of alternatief op Alpha – Prisons zijn in PI de IJssel goede ervaringen opgedaan met een ‘Leesgroep’ en opgetekende verhalen van ex-gedetineerden. Denk ook aan boekmateriaal zoals dat van Geisler & Türek, het allegorische ‘The Pilgrim’s Progress’, een reader over ‘de Bergrede’ etc.

10.2 Om mee te nemen voor Alpha - Prisons

- Dat gedetineerden worstelen met de tegenstellingen in hun leven, vereist van vrijwilligers bij Alpha – Prisons ook een hermeneutische competentie. Bedenk dat bij aanvullende trainingen en materialen.
- Bij Alpha – Prisons zit de echte ontmoeting in de dialoog met ruimte voor een lach en een traan. Een didactische tip is om deelnemers te laten tekenen, proza of poëzie laten schrijven tussen de bijeenkomsten door of geef aan het begin een enveloppe die ze met hun levensvragen kunnen vullen.
- Voor het leefklimaat in justitiële inrichtingen is een valide KASKI meetinstrument ontwikkeld. Wellicht kan Alpha Nederland overwegen om - zo kwalitatief als mogelijk – aan te haken en in vervolg op deze verkenning de echte grote groep proberen te bereiken.

Een deelnemer aan Alpha – Prisons zoekt in de regel meer dan alleen een kennismaking met het christendom. Als de vragen in detentie blijven leven, hoeft dat geen hiaat in het GV aanbod te zijn. De GV-er weet als professional in de regel een passend instrument voor (oud) deelnemers van Alpha – Prisons, variërend van een socratisch gesprek tot het laten voordragen van een eigen rap in de kerkdienst. Ik wens hem of haar Gods zegen daarbij.

Nawoord

Het schrijven van deze scriptie heb ik als uitdagend en leerzaam ervaren. De diepte-interviews zijn erg boeiend geweest en hopelijk is de strekking steeds juist weergegeven. De gesprekken waren heel belangrijk om een goede interpretatie te krijgen van het begrip levensvragen en hoe Alpha – Prisons daarmee om gaat. Het analyseren en het uitwerken tot resultaten vond ik een tijdrovende en lastige klus, maar ik ben blij en dankbaar met het eindresultaat en de niet aflatende hulp van begeleider Hanneke de Pater – Bakker daarbij. Martin van Hemert dank ik voor het vertrouwen dat ik kreeg om deze mooie opdracht uit te voeren, de snelle reacties en heldere overlegmomenten. Als dwerg op de reus heb ik weer mogen genieten van een vergezicht.

Aan het einde van deze verkenning past meer hartelijke dank. Behalve voor de openheid van de deelnemers; ook voor het genoten vertrouwen van de Geestelijke Verzorging, casemanagers en directie van de betrokken PI's. Zij hebben het houden van de interviews willen faciliteren en zo geholpen aan deze toch wel unieke inkijk bij een aantal van hun gedetineerden met hun context. Hartelijk dank ook aan de ondersteuning vanuit Alpha – Nederland, de vrijwilligers en de cursus begeleiders van Alpha – Prisons, die open en eerlijk het gesprek wilden aangaan.

Deze verkenning laat zien wat er met levensvragen van gedetineerden gebeurt en waarom. Wat mij betreft mag de dialoog tussen GV en Alpha Prisons verder plaatsvinden over hoe de begeleiding eigenlijk zou moeten en over de stappen om het te gaan doen met de hulp van de Eeuwige.

Bibliografie

- Alpha International (2014). *Voor Wie? - Prisons*. Opgeroepen op Augustus 14, 2018, van Website van Alpha Nederland: <https://www.alphanederland.org/voor-wie/#itemId=5359181ee4b0f67f52aea79a>
- Alpha International (z.j.). *Alpha in Prison*. Opgeroepen op Augustus 14, 2018, van Website van Alpha Nederland: <https://www.alphanederland.org/search?q=alpha%20in%20prison>
- Beijersbergen, K. (2016). *Laat weten hoe het zit! Gedetineerdensurvey 2016*. Leiden: Universiteit Leiden / Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Berger, p. (1975). *Justitiepastoraat een vergrootglas voor het algemeen pastoraat. Helpen bij leven en welzijn*. Nijmegen: W.J. Berger.
- Boersen-Rigter, M. (2018). Tussen pastorale zorg en gevangenisregels. *Pastorale verkenningen, jaargang 13 - no.2, juni 2018*, 54-56.
- Blaaderen, M. v. (2011). *Alpha-cursus.nl*. Opgeroepen op Augustus 22, 2018, van <http://www.kerkindegevangenis.nl/>: <http://kerkindegevangenis.nl/contentfiles/uploadedDocs/2111007AlphaPrison.pdf>
- Boone, M., Althoff, M., & Koenraadt, F. (2016). *Het leefklimaat in justitiële inrichtingen*. Groningen/Utrecht: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Bor, H. (2013). *Gedenkt de gevangenen*. Houten: Den Hertog B.V.
- Breebaart, L. (2017). Ook gedetineerden hebben behoefte om te praten over levensvragen. *Trouw*, p. 11.
- Bruijn, C. d. (2017). *Verbinden in verlangen; het pionieren in de PI als concrete utopie*. Barendrecht/Ede: e.b.
- Chryssides & Geaves, G. D. (2017). *The Study of Religion*. New York: Bloomsbury Academic.
- DGV. (2018). *Protestantse Geestelijke Verzorging*. Opgeroepen op Augustus 22, 2018, van www.dji.nl: <https://www.dji.nl/locaties/landelijke-diensten/dienst-geestelijke-verzorging/protestantse-geestelijke-verzorging.aspx>
- Eerbeek, ds. J.D.W. (2004). *Protestants Justitiepastoraat in de inrichtingen van justitie "Bewogen, bezield, professionaal"*. Den Haag: Interkerkelijke Commissie voor de Geestelijke Verzorging in de Inrichtingen van Justitie.
- Eerbeek, J. (2009). *Een misdadiger is meer dan zijn delict*. Amsterdam: Ark Media.
- Eerbeek, J. (2013). *Gaan in het licht van de Hoop*. Amsterdam: Ark Media.
- Frankhuisen, H. K. (1993). *Geest & Drift*. Cothen: Servire Uitgevers bv.

- Fulham Football Club 1879 - 2018. (2018). *Fulham Football Club Foundation*. Opgeroepen op Augustus 14, 2018, van Website van Fulham FC: <https://www.fulhamfc.com/fulham-fc-foundation>
- Ganzevoort, R. R., & Visser, J. (2014). *Zorg voor het verhaal*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.
- Ganzevoort, R. (2005). Als de grondslagen vernield zijn. Over trauma, religie en pastoraat. *Praktische Theologie*, 32/3, 344 -361.
- Gumbel, N. (2013). *Is er meer? Ontdek het zelf! - Alpha-cursus geïllustreerd werkboek*. Driebergen: Alpha - cursus Nederland.
- Geerts, G. (1992). Heestermans H. *van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Geisler, N.L., Türek, F. (2006). *Ik heb te weinig geloof om een atheïst te zijn*. Amsterdam: Ark Media.
- Heel, J. v. (2016). *Ekklesia Breda toespraak J. van Heel*. Opgeroepen op Augustus 14, 2018, van EkklesiaBreda.nl: http://www.ekklesiabreda.nl/images/ekklesia/Ekklesia_Breda_2016_0306_toespraak_JvHeel.pdf
- Heetderks, J. G. (2018). Interdenominatieve gespreksgroep Almelo en Middelburg. *Pastorale Verkenningen, jaargang 13 - no.2, juni 2018*, 27-28.
- Hessel. (2018, April 9). *Pastoraat en geestelijke verzorging in de gevangenis*. Opgeroepen op Augustus 22, 2018, van www.mensensamenleving.info.nl: <https://mens-en-samenleving.info.nl/sociaal/34215-pastoraat-en-geestelijke-verzorging-in-de-gevangenis.html>
- Iersel, A. H. M. v., & Eerbeek, J. D. W. (2009). *Handboek Justitiepastoraat*. Eindhoven: Damon.
- Lauren Whig, H. P. (2018). PowerPoint Presentation - Alpha Presentatie Dordrecht. Dordrecht: Helmine Pronk.
- Liefhebber, M. (2018). Dropbox Alpha Nederland; materialen Alpha - Prisons.
- Massink, H. B. (2018). Gezonde werkvoldoening. *Pastorale Verkenningen, Jaargang 13 - no. 2, juni2018*, 4-8.
- NPO. (2017). *De boeddhistische blik - Prison Pioneers* [Film].
- Oosterwijk, C. v. (2017). *Hechting en Godsbeeld*. Ede: Christelijke Hogeschool Ede.
- Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology, An introduction*. Grand Rapids / Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Prins, M. (1996). *Geestelijke verzorging in het ziekenhuis*. Dwingeloo: Kavanah.
- Roberts, K. & Yamane, D.(2016). *Religion in Sociological Perspective*. Thousands Oaks, California: SAGE Publications, Inc.

- Schepper, J. d. (2005). *Levensbeschouwing ontwikkelen*. Hilversum: Kwintessens uitgevers.
- Spruit, L. G. M., Bernts, A. P. J., & Woldringh, C. (2003). *KASKI rapport 502 / Geestelijke verzorging in justitiële inrichtingen. een onderzoek bij directeuren, geestelijk verzorgers en ingesloten en in het gevangeniswezen, jeugdinrichtingen en tbs-klinieken*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Wit, T. de, Vries, R. de, & den Toom, N. (2017). *Onze manier van straffen: Essays van geestelijk verzorgers bij justitie*. Publicatiereeks van het Centrum voor Justitiepastoraat, 10. T.W.A. de Wit, R. d. (2017). *Onze manier van straffen*. Nijmegen: Wolf Legal Publicers.
- Veldman, F. (2007). *Levenslust en Levenskunst*. Amsterdam: Van der Veer media.
- Verboom, W. (2002). *de Alpha-cursus onderzocht, een onderzoek naar hedendaagse missionaire catechese*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Verkade, H. (2018). *Zoek jij een kerk die bij jou past?* Leiden: Exodus Nederland.
- Voet, N. v. (2018). Het gaat om zin hebben in vandaag. *Reformatisch Dagblad*, p. 5, 28 mei 2018.
- Vries, R. d. (2018). Welk badwater en hoe? *Pastorale Verkenningen, Jaargang 13 - no. 1, maart 2018*, 10-12.
- Wikimedia Foundation. (2017). *Totale institutie*. Opgeroepen op Augustus 22, 2018, van Wikipedia: https://nl.wikipedia.org/wiki/Totale_institutie
- WOS media. (2013). Opgeroepen op Augustus 14, 2018, van www.damon.nl: <https://www.damon.nl/wosmedia/1426.pdf>

[Bijlagen]
